

Scriptie

Tenzij gij wederom geboren wordt...

De Heilige Geest, de mens en de wedergeboorte
in
John Owen`s geschrift *Pneumatologia*.

Werkstuk aangeboden aan:
Dr. H. van de Belt

Departement Religiewetenschap en Theologie
Universiteit Utrecht

Bacheloreindwerkstuk
GG-VBT100

Theo Beekman
3364348
30 Juni 2011

Inhoudsopgave

Vraagstelling en werkwijze.....	3
---------------------------------	---

Deel I

Hoofdstuk 1. Engeland, John Owen en Socinianen.....	8
Hoofdstuk 2. De Heilige Geest en de grond voor wedergeboorte.....	15
Hoofdstuk 3. De mens.....	20
Hoofdstuk 4. Regeneration.....	25
Hoofdstuk 5. Evaluatie.....	32

Deel II

Hoofdstuk 6. Sola Scriptura in Owens tijd.....	35
Hoofdstuk 7. Preekbespreking.....	37
Sermon I, 1646	37
Sermons XVII en XVIII, 1670	40
Sermon XVI, +/-1680	42
Discourse I, 1672	45
Hoofdstuk 8. Preken evaluatie.....	47
Summary.....	49
Literatuur.....	51

Vraagstelling en werkwijze.

Aanleiding tot het onderzoek

In het eerste jaar van mijn theologiestudie kocht ik, op aanbevelen van een medestudent, mijn eerste boek van John Owen. Het ging om 'The Glory of Christ', een boekje dat Owen heeft geschreven aan het eind van zijn leven. Aanvankelijk begon ik vol enthousiasme te lezen, vooral ook omdat ik zelf het verlangen had meer van die heerlijkheid van Christus te zien. Dit enthousiasme werd echter een beetje getemperd omdat ik er al snel achter kwam dat het boekje, vanwege een zeer systematische behandeling van deelonderwerpen, niet zo gemakkelijk te lezen was. Met de overvloed aan theologische lectuur die verder nog te lezen was ben ik toentertijd dan ook in het boekje gestrand. Dit voelde echter onbevredigend en toen ik, via het vak 'geschiedenis van de theologie' in mijn tweede jaar, de mogelijkheid had om opnieuw studie te doen naar Owen heb ik dat met vreugde gedaan. Die vreugde kwam vooral voort uit het feit dat het vak wat ik volgde me liet zien dat Owen niet los van zijn context valt te lezen. In Owens tijd waren er velen die het adagium 'sola Scriptura' hanteerden, qua uitwerking leidde dit adagium echter regelmatig tot tegengestelde conclusies. Daarom was het noodzakelijk om zeer nauwkeurig en volledig theologie te bedrijven. Dit komt de leesbaarheid van een geschrift echter niet altijd ten goede. Owens tijd, die ook wel de periode van de gereformeerde scholastiek of orthodoxie wordt genoemd, ging mij door meer begrip ervan meer interesseren dan voorheen. Toen ik dan ook een onderwerp zocht voor mijn bachelor eindwerkstuk dacht ik al snel aan Owen.

Het probleem wat vervolgens opdoemde was het vinden van een thema, Owens oeuvre is namelijk zeer uitgebreid en uitputtend. Persoonlijk heb ik regelmatig te maken met mensen die het moeilijk hebben met vragen m.b.t. hun bekering en het leek me dan ook goed om deze scriptie een pastorale spits te geven. Wilde ik mensen kunnen ondersteunen in bekeringsvragen, dan is het belangrijk te weten hoe God werkt in de wedergeboorte. In de *Pneumatologia* behandelt Owen de wedergeboorte, en de titel van het boek wijst er al op dat de wedergeboorte valt onder het werk van de Heilige Geest.¹ Juist daarom is deze scriptie niet alleen een scriptie geworden over wedergeboorte, maar ook over de Heilige Geest. Vanwege de pastorale insteek heeft dr. H. v.d.Belt, mijn begeleider, gesuggereerd dat het misschien goed was om ook Owens preken in het onderzoek te betrekken.

Vraagstelling en methode

De vraag die ik daarop heb geformuleerd is de volgende:

---

¹ Zie hoofdstuk 1 voor een toelichting op de *Pneumatologia*.

Hoe krijgen de onderscheidingen 'regenerate'², 'unregenerate' en 'prefatory works' in Owen's theologie hun uitwerking in zijn prediking?

Met deze vraagstelling kon ik in het onderzoek de tweeslag theorie en prediking hanteren, om te weten hoe een theologie in preken wordt uitgewerkt is de kennis van wat die theologie is noodzakelijk. De onderscheidingen in de vraagstelling wijzen op het onderscheid wat Owen maakt tussen mensen die zijn wedergeboren en zij die dat niet zijn. Dit onderscheid maakt Owen terwijl hij aangeeft dat het onderscheid door de wereld of door de kerk vaak niet is te zien, alleen de gelovige zelf kan dit uiteindelijk beoordelen.³ Dat dit onderscheid vaak niet is te zien komt omdat de Heilige Geest ook voorbereidt op wedergeboorte door bijzondere genadegiften, de 'prefatory works'. Deze genadegiften worden echter breder uitgedeeld dan alleen aan de uitverkorenen, zij kunnen in principe zonder onderscheid door iedereen worden ontvangen en ook een uitwerking hebben. Deze uitwerking kan van zodanige aard zijn dat zij uiterlijk niet van wedergeboorte is te onderscheiden.

Deze onderscheidingen roepen vragen op, zoals over de twijfel die dat teweeg kan brengen in hen die eerst geloofden wedergeboren te zijn. Verder kan het vragen oproepen naar de effectiviteit van Gods genade, zij zou dan gegeven zijn maar geen wedergeboorte teweegbrengen. Om deze vragen te beantwoorden is de beste methode om Owen zelf aan het woord te laten. Dit zal ik doen in deze scriptie met een beschrijving van Owens theologie. Achtereenvolgens zal ik ingaan op Owens beeld van de Heilige Geest, zijn mensbeeld en zijn theologie van de wedergeboorte. Aan deze drie onderwerpen gaat een inleiding over Owens context vooraf. Daarbij hoop ik dat u als lezer een beter begrip krijgt van Owens theologie, zodat het lezen van zijn werken ook voor u gemakkelijker, en misschien zelfs een vreugde zal worden. Om zelf dit begrip te verkrijgen heb ik naast wat primaire werken van Owen gebruik gemaakt van secundaire literatuur over Owen, en over diens theologische en maatschappelijke context.

De preekvergelijking

Zoals de vraagstelling aangeeft was het de bedoeling om in deze scriptie de *Pneumatologia* te vergelijken met Owens preken. De verwachting was, dat Owen uitgebreid stil zou staan bij

---

² *Regeneration* is eigenlijk 'opnieuw voortbrengen'. Het woordveld is lastig om te zetten naar het Nederlands, (*un*)*regenerate* – (niet) opnieuw voortgebracht, enz. Ik heb ervoor gekozen dat wanneer Owen het woord '*regeneration*' gebruikt het Nederlandse woord 'wedergeboorte' te gebruiken. Wanneer Owen het woord '*conversion*' gebruikt, dan kies ik het in de tekst van de scriptie ook voor het Nederlandse equivalent 'bekering'.

³ Zie hoofdstuk 4 onder de paragraaf: plicht en verlichting.

de vragen die het onderscheid tussen wedergeborenen en onwedergeborenen op kan roepen bij de gelovige. In volgorde van onderzoek heb ik eerst de preken onderzocht, zodat deze er op het eind niet als sluitstuk bij zouden hangen. Ik ontdekte toen dat mijn verwachting niet juist bleek te zijn, en dat de vraagstelling als geheel niet kon beantwoorden. Om het gedane werk echter niet verloren te laten gaan heb ik de vraagstelling wat betreft de preken veranderd, dit naar aanleiding van de evaluatie op de *Pneumatologia* in hoofdstuk vijf. De nieuwe vraagstelling is daar geformuleerd. De oude vraagstelling heb ik gewoon gebruikt en intact gelaten voor het deel waarin ik de *Pneumatologia* onderzoek, omdat het daar zoals gezegd vooral gaat om het inzicht in Owens theologie. Hieronder volgt nog een bespreking van de problematiek die ik tegenkwam als het gaat om Owen preken.

Owen spreekt in zijn preken zeer zelden direct over wedergeboorte. Ik heb de pdf.file, 'Sermons' gedownload van Christian Classics Ethereal Library. Daarin heb ik om te beginnen gezocht naar 'regenerate' (3x) en regeneration (7x). Dit leverde een totaal van 10 zoekresultaten op, in een oeuvre van ruim 1250 pagina's. Met een maximum van twee resultaten in eenzelfde preek vond ik dat te weinig, om op basis daarvan mijn keuze voor een preek te maken. Ik ben toen op de titels van preken afgegaan waarbij ik hoopte dat de titel me een aanwijzing zou geven over de thematische inhoud. Een titel zou er misschien op wijzen dat Owen naar alle waarschijnlijkheid de toepassing van genade aan de mens ter sprake zou brengen. Daarbij heb ik, met deze titel survey, ook de inhoud van een preek globaal doorgenomen. Op die basis ben ik uitgekomen op de volgende preken die ik, uitgezonderd nummer vier, in volgorde van jaartal heb geordend.

1. A vision of Unchangeable, free mercy, in sending the means of grace to undeserving sinners. (XIII, 5-41)
2. The divine power of the gospel. (IX, 217-37)
3. An humble testimony unto the goodness and severity of God in his dealing with sinful churches and nations. (XIII, 595-658)
4. Cases of conscience: What conviction of a state of sin, and of the guilt of sin, is necessary to cause a soul sincerely to look after Christ? (IX, 359-61)

De eerste preek heb vrijwel uitsluitend op basis van de titel gekozen. Ik verwachtte dat 'unchangeable' de troost voor een gelovige zou benadrukken dat God onveranderlijk genadig blijft, ook wanneer er is gezondigd. Dat het om een particuliere toepassing zou gaan concludeerde ik op basis van het woord 'sinners'. Deze verwachting is niet uitgekomen en dit ligt met name aan het feit dat de preek het karakter draagt van een tijdrede. Owen gaat niet zozeer in op de particuliere zondaar, als wel op de situatie dat het evangelie meer ruimte heeft gekregen na Cromwell's overwinning op koning Karel I.

De tweede preek is niet zozeer gekozen vanwege de titel als wel vanwege het feit dat Owen de schaamte ter sprake brengt. Ik verwachtte dat ik door deze subjectieve insteek, gericht op een menselijk emotioneel aspect, meer te weten zou komen over Owens omgang met de gewetens van zijn gemeenteleden. Na onderzoek van de preek blijkt echter dat Owen het vooral heeft over de redenen waarom mensen zich schamen voor het evangelie, en waarom mensen zich niet moeten schamen voor het evangelie. Om dat duidelijk te maken focust Owen vooral op de inhoud van het evangelie, en dat is juist een objectieve insteek.

In de derde preek kwam ik er tijdens het vooronderzoek al achter, dat Owen hier vooral de bekering, die hij nodig acht in Engeland, aan de orde stelt. Nader onderzoek op de zoekterm 'conversion' leverde acht resultaten op. Verder behandelt Owen in deze preek ook de verachting van de Heilige Geest als de bewerker van wedergeboorte. Op basis van wat ik al gelezen had in de *Pneumatologia* heb ik deze preek nauwkeuriger bestudeerd en zag ik dat hij in deze preek ook het onderscheid maakt tussen een bekering tot een moreel goed leven en wedergeboorte. Dit was reden genoeg om deze preek te kiezen.

De laatste keuze viel op nummer vier, die een lezing is i.p.v. een preek, waarvan de titel voor zich spreekt. Zij gaat direct in op de vraag waarmee ik dit onderzoek ben ingegaan. Deze vraag was of Owen aandacht heeft voor de gewetensvragen die opkomen bij een gelovige, wanneer Owen een onderscheid beschrijft, waarvan hij zelf zegt dat het uiterlijk niet te onderscheiden is, en wat dus als innerlijk beschouwd moet worden.

Theo Beekman

2 Juli 2011

Deel I

Hoofdstuk 1. Engeland, John Owen en Socinianen.

Engeland, de Anglicaanse kerk en de Puriteinen

Wie onderzoek doet naar Engelse theologie in de 16^e en 17^e eeuw stuit al snel op een complexe historische context, waarin politieke en kerkelijke ontwikkelingen zeer nauw met elkaar verbonden zijn. Het voert te ver om een overzicht te geven van de gehele 16^e en 17^e eeuwse geschiedenis maar het is goed om de belangrijkste factoren en ontwikkelingen te noemen. Zo is er allereerst sprake van de strijd tussen Engeland en Schotland, waarbij de laatste vaak haar politieke onafhankelijkheid moest verdedigen t.o.v. Engeland. Zelfs toen deze twee koninkrijken in 1603 uiteindelijk werden verenigd onder koning Jacobus de VI Steward, die ook als Jacobus I van Engeland bekend staat, bleef de vrede broos vanwege onder meer kerkelijke belangen en verschillen.⁴ De tweede complicerende factor is dat Engeland sinds 1532 een staatskerk had onder gezag van de koning, de Anglicaanse kerk. Deze kwam bestuurlijk wel los te staan van de Katholieke kerk maar bleef, meer dan de kerken van de reformatie op het vasteland, katholieke invloeden behouden.⁵ Juist vanwege deze invloeden was de leiding van de Anglicaanse kerk voortdurend in conflict met hervormingsgezinde groeperingen. Veel van deze groeperingen staan tegenwoordig bekend onder de naam Puriteinen, zij werden echter ook non-conformisten genoemd omdat zij zich niet conformeerden aan de gebruiken en de officiële leer van de kerk.⁶ De Puriteinen wilden de kerk van binnenuit hervormen, maar zij kwamen in de loop van de 17^e eeuw meer en meer los te staan van de Anglicaanse kerk.⁷ Mede vanwege het verzet vanuit de Anglicaanse kerk tegen hun hervormingspogingen ontstonden binnen het Puritanisme verschillende groeperingen. Bij een landelijke poging tot hervorming op de synode van Westminster in 1643 werd het verschil zichtbaar tussen:

“een gevarieerde presbyteriaanse stroming, die een landelijke kerk voorstond, en een independente, die, vanuit de gedachte dat elke plaatselijke gemeente vrijheid had, een dergelijk overkoepelend lichaam overbodig achtte. Deze laatste stroming bestond uit congregationalistische gemeenten, die een relatie onderhielden met de plaatselijke kerk waaruit ze waren voortgekomen, en separatistische groepen, die een volledig

---

⁴ R.Bisschop, ‘Geschiedenis van het Puritanisme’ in: W.van ’t Spijker, R.Bisschop, W.J op ’t Hof (red.), *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 2001), 56, 63-5.

⁵ Bisschop, ‘Geschiedenis’, 27.

⁶ “Puritanism is the name we give to a distinctive and particularly intense variety of early modern Reformed Protestantism which originated within the unique context of the Church of England [...]” John Coffey, Paul C.H. Lim (red.), *The Cambridge Companion to Puritanism*, (Cambridge: University Press, 2008), 1-2.

⁷ P.de Vries, *Die mij heeft liefgehad*, (Heerenveen, Groen, 1999), 68.

zelfstandig karakter hadden.”⁸

Ontwikkelingen in de 17^e eeuw

In dit overzicht is het goed om wat specifieker in te zoomen op de 17^e eeuw, de eeuw waarin John Owen leefde en werkte. De eerder genoemde Jacobus I eiste dat de Puriteinen zich zouden conformeren aan zijn gezag en dat van de Anglicaanse kerk onder hem. Vele Puriteinse predikanten werden uit hun ambt gezet en moesten vluchten. Jacobus had een uitgesproken absolutistische visie op zijn koningschap, als koning claimde hij goddelijke autoriteit en het was dan ook een grove veronachtzaming om tegen hem in te gaan.⁹ In deze opvatting was geen plaats voor non-conformisme en ook niet voor een parlement. Hij ontbond dit parlement keer op keer maar was gedwongen het ook telkens weer opnieuw bijeen te roepen om toestemming te krijgen voor belastingheffing.¹⁰ In 1625 stierf Jacobus en werd zijn zoon Karel I koning. Onder zijn regering kreeg William Laud in 1633 het hoogste kerkelijke ambt toebedeeld als aartsbisschop van Canterbury. Laud stond in theologisch opzicht lijnrecht tegenover de hervormingsgezinde Puriteinen.¹¹ Hij liet hen heftig vervolgen en probeerde hun invloed op allerlei manier te verkleinen. Deze vervolgingen riepen veel verzet op en versterkten de al aanwezige kerkelijke en politieke tweedeling, temeer waar kerk en politiek zeer nauw met elkaar waren verbonden. Zo had de Puriteinse keuze voor de rechten van het parlement, en daarmee tegen vorstelijk absolutisme, alles te maken met het feit dat de Anglicaanse kerk viel onder de vlag van de Engelse vorst.¹²

Het scherper worden van de tegenstellingen maakte op een gegeven ogenblik een botsing onvermijdelijk en die kwam dan ook toen Karel I in 1640 geld nodig had na een verloren oorlog in Schotland.¹³ Het aantreden van dit parlement zorgde ervoor dat het tij keerde ten gunste van de Puriteinen. Laud werd onthoofd en de Anglicaanse kerk werd hervormd onder

---

⁸ R.W.de Koeijer, *Geestelijke strijd bij de Puriteinen*, (de Banier, 2010), 94-5. Zie voor het verschil tussen presbyterianisme en congregationalisme ook: de Vries, *Die...liefgehad*, 75-6.

⁹ Bisschop, ‘Geschiedenis’, 57-8. Jacobus hield zelf in 1616 een preek voor het hofgerechtshof over psalm 72:1 waarin hij zijn autoriteit benadrukte.

¹⁰ Bisschop, ‘Geschiedenis’, 62-3. Zie ook: Ralph V. Turner, *The Meaning of Magna Carta since 1215*, *History Today* 53 (issue 9) (2003), 29-36; In 1215 werd de koning verplicht om toestemming aan de adel te vragen voor het heffen van belastingen, dit werd vastgelegd in het beroemde Magna Carta document. Dit document is altijd in meer of mindere mate van invloed geweest op de verhouding tussen de Engelse koning en de andere adel in het parlement.

¹¹ “[...] William Laud, [...] promoted a religion of sacrament and liturgical prayer within an architectural framework that enhanced the beauty of holiness, preferring such a religion of the altar to the word-centred plain-style preaching favoured by Puritans.” Dewey D. Wallace jr., ‘Puritan polemical divinity and doctrinal controversy’, in: *The Cambridge ... to Puritanism*, 214.

¹² Bisschop, ‘Geschiedenis’, 65-7.

¹³ De koning moest toestemmen vragen van het parlement voor het heffen van belastingen omdat het parlement bestond uit de adel. Zie verder ook voetnoot 10.

de eerder genoemde synode van Westminster. Politiek liep de spanning al snel hoog op tussen parlement en koning en zo ontstond de eerste Engelse burgeroorlog. Deze oorlog eindigde in 1646 toen Karel aan de Engelsen werd uitgeleverd na zijn overgave aan de Schotten. Oliver Cromwell, die als leider van de parlementaire legers de koning had verslagen, werd de meest invloedrijke persoon in het parlement en daarbuiten. In 1653 ontbond hij het parlement en werd hij alleenheerser tot 1658, het jaar waarin hij stierf.

Al snel na Cromwell's dood moest zijn zoon, na een korte regeerperiode, aftreden. Zo kwam Karel II, de zoon van de in 1649 onthoofde Karel I, op de troon. Deze Karel II herstelde de episcopale structuur van de Anglicaanse kerk en hij eiste dat iedereen zich conformeerde aan de nieuwe situatie. In de periode 1661-1665 werd een reeks strafwetten uitgevaardigd tegen hen die zich niet conformeerden.¹⁴ De kortstondige kerkelijke en politieke dominantie van de Puriteinen onder Cromwell's bewind, kwam zo tot een einde. Pas na de dood van Karel II in 1685 en het korte Katholieke bewind van zijn opvolger, zouden de Puriteinen weer wat politieke invloed verwerven.

Na deze algemene schets van de Engelse geschiedenis, is het goed de plaats daarin te bepalen van de theoloog, wiens gedachtegoed in deze scriptie centraal staat. Daarbij zal ik eerst een korte schets van zijn leven geven om daarna verder te gaan met de bespreking van de *Pneumatologia*.

John Owen

John Owen werd in 1616 geboren als zoon van een lokale, non-conformistische, prediker. In die hoedanigheid is Owen opgegroeid en geworteld in het klimaat van het Puritanisme.¹⁵ Hij leerde al vroeg Grieks en Latijn en verkreeg op 12 jarige leeftijd toegang tot de universiteit van Oxford.¹⁶ Hier zou Owen het niet gemakkelijk hebben met zijn Puriteinse overtuiging en achtergrond. Karel I had in 1628 verboden om te disputeren over predestinatie, voor Owen een essentieel onderdeel van het evangelie. Bovendien werd William Laud in 1630 kanselier van de universiteit van Oxford.¹⁷ Daarom stopte hij in 1637, na het behalen in 1632 van zijn

---

¹⁴ Bisschop, 'Geschiedenis', 79-83.

¹⁵ "Owen must have learned the message of the Christian gospel from his infancy." S.B.Ferguson, 'introduction' in: J. Owen, *Meditations on The Glory of Christ*, (Fearn: Christian Heritage Imprint, 2004), 14. Zie ook: D.D. Wallace jr, *The life and thought of John Owen to 1660: a study of the significance of Calvinist theology in English puritanism*, (Michigan, University Microfilms, 1965), 13.

¹⁶ de Vries, *Die...liefgehad*, 70.

¹⁷ de Vries, *Die...liefgehad*, 71. Zie ook: W. van 't Spijker, 'Puritanisme: theologische hoofdlijnen en vertegenwoordigers' in: W.van 't Spijker, R.Bisschop, W.J op 't Hof (red.), *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 2001), 161.

'bachelor-' en in 1635 zijn 'master- of Arts', met de vervolgstudie van 'bachelor of Divinity'.¹⁸ Dit was een behoorlijk offer omdat het alle mogelijkheden afsloot om een vooraanstaand kerkelijk ambt te gaan bekleden.¹⁹ Deze keuze van Owen komt verder ook naar voren in zijn eerste boek uit 1643: 'A display of Arminianism'. Met dit boek heeft hij duidelijk de theologie van de hoog-kerkelijke richting op het oog, die zo prominent aanwezig was op de universiteit van Oxford.²⁰ Owen diende in de periode van 1643 tot 1651 twee gemeenten als predikant. Het is in deze tijd dat Owens visie verschoof van presbyteriaans naar congregationalistisch.²¹ Vanaf 1646 werd Owen herhaaldelijk gevraagd te preken voor het Engelse parlement en op deze manier kreeg hij contact met Oliver Cromwell.²² Owen werd vervolgens aangesteld als legerpredikant om Cromwell te vergezellen op zijn oorlogsexpedities.²³ Cromwell zorgde ervoor dat Owen in 1651 een belangrijke positie kreeg aan de universiteit van Oxford.²⁴ Toen het parlement Cromwell in 1657 echter aanbood koning te worden, verzette Owen zich daartegen en viel hij uit de gunst, waardoor hij zijn positie aan de universiteit verloor.²⁵ Na die tijd zou Owen meer op de achtergrond blijven om met prediking en geschrift leiding te geven aan de congregationalisten. Dit zou hij blijven doen tot aan zijn dood op 24 Augustus 1683.²⁶

Pneumatologia

In 1674 publiceert Owen het eerste deel van zijn werk over de Heilige Geest: '*Pneumatologia or a Discourse concerning the Holy Spirit.*' Dit werk is onderverdeeld in vijf boeken, die als volgt zijn te karakteriseren. Eerst behandelt Owen de persoon van de Heilige Geest. Het tweede boek behandelt de werken van de Heilige Geest die verbonden zijn aan de tijd van het Oude en het Nieuwe Testament. Zo wordt daar o.a. het werk van de Heilige Geest m.b.t. de menswording van Christus beschreven. Het derde boek is een verhandeling over het werk van de Heilige Geest m.b.t. de wedergeboorte van de mens. Dit deel van de *Pneumatologia* staat centraal in deze scriptie. Dit derde boek is onderverdeeld in zes

---

¹⁸ van 't Spijker, 'Puritanisme', 161.

¹⁹ de Vries, *Die...liefgehad*, 72.

²⁰ de Vries, *Die...liefgehad*, 74-5.

²¹ de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 147. "[...] at the beginning of the decade of the 1640's the term presbyterian could be and often was used loosely for Puritans who were opposed to episcopacy and had not yet definitely adopted such a polity as Congregationalism, thinking of themselves as adhering more or less to general Reformed polity of the continental churches [...]. Thus for many, like Owen, becoming an Independent was not a decisive repudiation of one polity for another, but simply a development toward a more precise ideas; [...] it ought not to be considered as a movement from one denomination to another, [...]" D.D.Wallace jr, *The life and thought*, 154.

²² Ferguson, 'introduction' in: Owen, *Meditations*, 15.

²³ de Vries, *Die...liefgehad*, 79.

²⁴ de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 148. van 't Spijker, 'Puritanisme...' in: '*Het Puritanisme, geschiedenis*', 162.

²⁵ van 't Spijker, 'Puritanisme', 162

²⁶ Ferguson, 'introduction' in: Owen, *Meditations*, 15. van 't Spijker, 'Puritanisme', 162-3

hoofdstukken. Owen behandelt daar het werk van de Heilige Geest waardoor deze de mens voorbereidt op de wedergeboorte. Ook is er een hoofdstuk gewijd aan de verdorvenheid van de mens na de zondeval en natuurlijk een hoofdstuk aan de wedergeboorte zelf. Dit sluit Owen vervolgens af met het praktische voorbeeld van Augustinus *Confessiones*. Het vierde boek van de *Pneumatologia* beschrijft het werk van de Heilige Geest m.b.t. de heiliging van de mens. Niet voor niets is dit boek geplaatst na de wedergeboorte, heiliging is bij Owen het proces wat begint zodra de wedergeboorte plaats vindt. In het vijfde en laatste boek gaat Owen in op de noodzaak van en de motieven voor heiliging. Owen zelf heeft de *Pneumatologia* gezien als een vollediger verhandeling over het werk van de Heilige Geest dan tot dan toe was geschreven.²⁷

Wie het werk leest zal er, ook zonder een inleiding te lezen, al snel achter komen dat Owen bij het schrijven niet alleen de gelovige op het oog heeft gehad.²⁸ Veel tijd besteedt Owen aan het verdedigen van orthodoxe leerstellingen en het beschrijven van wat het werk van de Heilige Geest niet is. Zo schrijft de inleider in de *prefatory note*:

“The work, as we may gather from various allusions in it, was writtten in opposition to the rationalism of the early Socinians, [...] to the mysticism of the Quakers, a sect which had grown into notoriety (beruchtheid) within thirty years before the publication of this work; and to the irreligion [...].”²⁹

Socinianen

Van de twee genoemde groepen in het laatste citaat wil ik de Socinianen eruit lichten en bespreken. Daarmee ga ik aan de Quakers voorbij omdat, als het om bekering gaat, Owen meer aandacht aan de Sociniaanse gedachten schenkt.³⁰ Verder zijn met de naam ‘Socinianen’ soms meerdere leerstellige posities gedekt. Zo heeft de hoogkerkelijke richting waar ik al over schreef verwantschap met het Socinianisme, met name waar het gaat om het gebruik van de rede en de moraal.³¹ Komen anderen dan Socinianen echter in de hoofdtekst

---

²⁷ “I know not any who ever went before me in this design of representing the whole economy of the Holy Spirit, with all his adjuncts, operations, and effects, whereof this is the first part.” J. Owen, *Pneumatologia, a discourse concerning the Holy Spirit*, [Works 3], [3^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1977). 283

²⁸ De Koeijer schrijft: “Pneumatologia neemt [...] een eigen plaats in door de Geest te verbinden met wedergeboorte en spiritueel leven, maar op systematisch-theologische wijze ook de toenmalige discussie over de aard van het christelijke leven te verdisconteren.” de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 150.

²⁹ W.H.Goold, *prefatory note*, in: Owen, *Pneumatologia*, 2.

³⁰ Zie voor een korte bespreking van de Quakers hoofdstuk 7, Sermon XVII + XVIII, 1670.

³¹ “In 17th-century England, the term *Socinian* was used to define, and brand, those holding various unorthodox religious opinions: moderate Calvinists, liberal Anglicans, Arminians and thinking men

aan de orde, dan zal ik daar voor het bevorderen van het begrip alsnog gepaste aandacht aan geven.

De naam Socinianen komt van de Italiaan Fausto Socini (1539-1604). Hij zei dat er niet op basis van de Bijbel gesproken kon worden van een Drie-enige God. Socinius ontkende de Godheid van Christus en de persoonlijkheid van de Heilige Geest. De Heilige Geest was de kracht van God maar geen persoon.³² Socini onderschreef echter wel de noodzaak van openbaring, het Christendom was hoger dan de rede maar nooit on-redelijk.³³ De basis van dit denken lag in de nadruk op de duidelijkheid van de Bijbel, daarbij was het innerlijke eigen idee, het getuigenis van een Geest en filosofische taal niet nodig.³⁴ Dit was een doortrekken van het 'sola Scriptura' van de reformatie tot de uiterste consequenties.³⁵ Het biblicisme van Socini had als consequentie dat theologie als theoretische discipline werd verworpen, waar het om ging was de Christelijke ervaring en de praktijk van het leven.³⁶ Het toerekenen van de gerechtigheid van Christus aan een gelovige was niet nodig en werd ontkend.³⁷ Men moest zich afkeren van een zondig leven met behulp van de verkregen genade. Socini's leer ontwikkelde zich richting rationalisme. "As Socinianism developed, [...] theologians [...] tended to press the rationality of Christian doctrine to the point that revelation was little more than a divinely sanctioned reiteration of natural theology."³⁸ Dogma's van de orthodoxie, zoals dat van de Triniteit, werden nu verworpen op basis van het feit dat zij niet te verenigen waren met de ratio.³⁹ Dat er geen tegenstelling mag zijn tussen openbaring en ratio is te zien in het volgende citaat van Daniela Bianchi:

"Sozzini and the Socinians rejected any concept of divine omnipotence with which goodness and justice are not compatible. They rejected predestination and considered faith as a gift of God, but also – without there being any contradiction- as

---

convinced of the need for a faith in which reason had a place, all ran the risk of being called Socinians [...]" Daniela Bianchi, Some sources for a History of English Socinianism, *Topoi* 4 (1985), 93.

³² R. Muller, *The Trinity of God*, [PRRD4], [2^e druk], (Grand Rapids: Baker Academic, 2006), 78-9.

³³ R. Muller, *Prolegomena to Theology*, [PRRD1], [2^e druk], (Grand Rapids: Baker Academic, 2006), 394.

³⁴ Sarah Mortimer, re-evaluating Socinianism and Arminianism in Seventeenth-century Europe, *The Historical Journal* 52 (2009), 784. R. Muller, *The Trinity*, 79. Dit ontlokt G.Reedy de volgende uitspraak: "The Socinian reader is a lonely reader, alone with his reason and the text." Gerard Reedy, John Toland and the Anglican Rationalists, *The Harvard Theological Review* 70 (1977), 291.

³⁵ Muller, *The Trinity*, 79.

³⁶ Muller, *Prolegomena*, 351. Mortimer, re-evaluating, in *The Historical Journal*, 781. Bianchi, sources for a History, *Topoi*, 93-4.

³⁷ Dewey D. Wallace jr., 'Puritan polemical divinity', in: *The Cambridge ... to Puritanism*, 219.

³⁸ Muller, *Prolegomena*, 394.

³⁹ Muller, *Prolegomena*, 394.

an expression of obedience and of Man's assent with what God has given him through Christ."⁴⁰

Voor Owen was Socinianisme zonder meer een gevaarlijke leer, en hij spreekt dan ook over de Socinianen als "adversaries of the Holy Ghost".⁴¹ Zoals in de volgende hoofdstukken nog aan de orde zal komen ligt het probleem voor Owen onder meer hierin, dat genade voor de Socinianen de menselijke mogelijkheden aanvult en niet radicaal vernieuwt. In wetenschappelijk onderzoek is er wantrouwen over de juiste interpretatie van de Socinianen door de Orthodoxe theologen, de laatsten zouden ketter-jagers zijn geweest die overal Socinianen zagen.⁴² Volgens Muller is dit echter niet terecht, de orthodoxe theologen, waaronder Owen, wisten over het algemeen de leer van de partij tegen wie zij polemiseerden, goed weer te geven. Dit was namelijk vereist voor de effectieve aanval op, en weerlegging van, fouten in hun doctrine.⁴³ Juist in dit kader kan ook het polemische karakter van de *Pneumatologia* worden beschouwd en verklaard.

---

⁴⁰ Bianchi, sources for a History, *Topoi*, 93.

⁴¹ Owen, *Pneumatologia*, 79.

⁴² Bianchi, sources for a History, *Topoi*, 93. Mortimer, re-evaluating, in *The Historical Journal*, 781.

⁴³ "[...] despite the level of rancor and invective reached in the doctrinal debates of the seventeenth century, the Protestant scholastics seldom misunderstood or misrepresented the doctrinal statements of their opponents." Muller, *Prolegomena*, 64.

Hoofdstuk 2. De Heilige Geest en de grond voor wedergeboorte.

Het is van belang eerst bij de Heilige Geest stil te staan als auteur van de wedergeboorte, dit omdat de wedergeboorte bij Owen nauw aan de Heilige Geest is verbonden. Owen ziet de Heilige Geest en zijn werk als het tweede grote principe waarin de glorie van God en het heil van de mens is gelegen.⁴⁴ Het eerste principe is de gift van de Zoon en het tweede is de gift van de Geest. Buiten de Geest is er geen enkele zaligmakende gift te ontvangen. Daarom is de zonde tegen de Heilige Geest ook de enige waar geen remedie tegen is. Zonder de Geest of door verachting van hem is er geen verlichting of vergeving van de zonde, want

“[...] as God hath not another Son to offer another sacrifice for sin, so that he by whom his sacrifice is despised can have none remaining for him, no more hath he another Spirit to make that sacrifice effectual unto us, if the Holy Ghost in his work be despised and rejected.”⁴⁵

In deze paar zinnen is al duidelijk het trinitarisch karakter van de verlossing terug te zien. God de Vader geeft zijn Zoon tot een offer voor de zonde en zijn Geest om dit offer effectief toe te passen aan de mens. Aan het eind van dit hoofdstuk kom ik hierop nog terug met het behandelen van de vragen; vanwaar komt de Heilige Geest en waarom mag de gelovige zijn komst verwachten?

De mens en het aanbod van genade

In het benadrukken van het belang van de Heilige Geest bij het ontstaan en groeien van een christelijk leven staat Owen niet alleen. Hij beweegt zich daarmee in een breed spoor waarin zowel de reformatoren, als ook andere gereformeerd orthodoxe theologen een plaats hebben.⁴⁶ Bij Owen krijgt deze nadruk echter een iets andere, of meer uitgewerkte, spits dan

---

⁴⁴ “That the doctrine of the Spirit of God, his work and grace, is the second head or principle of those gospel truths wherein the glory of God and the good of the souls of men are most eminently concerned.” J. Owen, *Pneumatologia, a discourse concerning the Holy Spirit*, [Works 3], [3^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1977), 23.

⁴⁵ Owen, *Pneumatologia*, 28

⁴⁶ R.W. de Koeijer, J.Owen over de Heilige Geest (1), *Waarheidsvriend*, (30 Nov. 1995), 773. van 't Spijker, 'Puritanisme', 163, 165.

Calvijn is door B.B. Warfield in 1956 en ook in later onderzoek wel 'theoloog van de Heilige Geest' genoemd. Een belangrijke aantekening die ook voor het onderzoek bij Owen van belang is, wordt hierbij gemaakt door I.J.Hesselink. “Much can be said in favor of this view. [...] However, it is not very helpful to single out these emphases as being 'the' distinctive characteristic of Calvin's theology. He was indeed theocentric, christocentric, and pneumatic, but all this says is that Calvin was thoroughly trinitarian.” I.J.Hesselink, 'Calvin's theology', in: D.M.McKim (red.), *The Cambridge Companion to John Calvin*, [3^e druk], (Cambridge, University Press, 2008), 79. Deze aantekening gaat ook op voor Owen's theologie. Zonder ervan af te doen dat Owen de Heilige Geest en zijn werk erg

bij de reformatoren.⁴⁷ Owen werd omringd door tijdgenoten die onderschreven dat de Bijbel alleen autoriteit had, maar er bestond veel verschil in visie als het ging om interpretatie van de Schrift.⁴⁸ De plaats van de Heilige Geest als degene die de mens de Schrift leert interpreteren, kwam daarmee ook onder vuur te liggen. Juist bij de Socinianen was het evident dat de mens alleen stond met zijn rede tegenover de tekst.⁴⁹ Deze visie had een belangrijke consequentie voor de verhouding tussen aan de ene kant de in de Bijbel aangeboden verlossing, en aan de andere kant de menselijke verantwoordelijkheid. Voor de Socinianen lag het initiatief nu bij de mens, op basis van de ratio kon een keuze gemaakt worden voor het evangelie. Onderliggende aanname was daarbij dat de wil vrij kon kiezen voor het goede.⁵⁰ Juist hier gaat Owen radicaal tegenin, het is de Geest die de mens in zijn geheel, zijn wil inbegrepen, vernieuwt en zo het evangelie doet aannemen.⁵¹ Het woord van God is aanwezig en stelt het heil voor, maar voordat het aangenomen kan worden is eerst de vernieuwing door de Heilige Geest noodzakelijk. Overigens zal later nog naar voren komen dat Owen genade en menselijke verantwoordelijkheid niet tegen elkaar afzet maar dat hij ze beide hun eigen plaats geeft.

---

belangrijk achtte, kan gesteld worden dat hij de andere personen van de Triniteit niet minder belangrijk vond. Een weerspiegeling van de net gemaakte kanttekening is de plaatsing van Owen's theologie door Carl R. Trueman, die theologie staat in een brede *'Western understanding of the Trinity'*, waarin Vader, Zoon en Heilige Geest samenwerken in het verlossingsplan door Christus. Veelzeggend is overigens ook de ondertitel van zijn boek: *'John Owen's Trinitarian Theology'*. C.R. Trueman, *The Claims of Truth*, (Carlisle: Paternoster Press, 1998). 73, 120.

⁴⁷ Dit had vooral te maken met de andere fronten waarop Owen streed, zoals de strijd tegen de visie van de Quakers en de Socinianen. Zie voor een verdere toelichting op het verschil en de continuïteit in de periodes, Middeleeuwen- Reformatie en Gereformeerde orthodoxie, hoofdstuk 6 van deze scriptie met voetnoten.

⁴⁸ Trueman, *The Claims*, 65.

⁴⁹ Zie voetnoot 34.

⁵⁰ In 1604 belegde Jacobus I een conferentie waarin verschillende groeperingen in de Anglicaanse kerk gehoord werden. Een belangrijk verschil tussen puriteinen en Anglicanen kwam daar naar voren m.b.t. de predestinatie. De anti puriteinse aartsbisschop van Canterbury, Richard Bancroft, suggereerde daar dat er niet 'descendo' (afdalend) maar 'ascendo' (opklimmend) moest worden geredeneerd. Dat betekende: "that is, that 'I live in obedience to God, in love with my neighbour, I follow my vocation, etc., therefore I trust that God hath elected me, and predestinated me to salvation.'" D.D. Wallace jr, *The life and thought*, 46. Uit: W.Barlow, 'The Summe and Substance of the Conference held at Hampton Court' in: E.Cardwell (ed.), *A History of Conferences connected with the Revision of the Book of Common Prayer*, (Oxford, University Press, 1849), 178. Dit citaat is een antwoord op de puriteinse gedachte dat iemand, eenmaal verkoren, de genade niet kon verliezen. Bancroft was bang dat iemand zich te snel op verkiezing zou beroepen en dat daarmee het gevaar van een gelegitimeerd losbandig leven op de loer lag. We zien in het citaat hoe hij de nadruk legt op de menselijke verantwoordelijkheid en eigenlijk zegt, dat er vanuit de genomen verantwoordelijkheid pas zicht is op Gods besluiten. De puriteinen zagen op hun beurt het gevaar dat men genoeg zou nemen met enkel een moreel goed leven. Volgens hen was ook de onzichtbare innerlijke bekering nodig van o.a. de wil en daarom was het niet verantwoord, vanuit de zaken die Bancroft noemt, de conclusie te trekken dat men wedergeboren en dus uitverkoren, was. Owen plaatst dit nagenoeg samenvallen van moreel goed leven en wedergeboorte onder het kopje; 'waarin wedergeboorte niet bestaat'. Zie: Owen, *Pneumatologia*, 217-18. Voor een verdere bespreking van de vrije wil, zie hoofdstuk 4.

⁵¹ Koeijer de, R.W, *Pneumatologia, Theologia Reformata* 34 (1991) p.230

Goddelijkheid en persoonlijkheid van de Heilige Geest

Wat betreft de doctrine en de persoon van de Heilige Geest ziet Owen veel ketterijen en dwalingen, waaronder de ontkenning van de Godheid en de ontkenning van de Persoonlijkheid van de Heilige Geest. Het eerste is volgens Owen een dwaling bij Moslims die de Geest zien als een belangrijke engel. De ontkenning van de persoonlijkheid van de Geest is volgens Owen te zien bij de Socinianen die de Heilige Geest volgens hem reduceren tot niet meer dan een goddelijke kracht.⁵² Gedeeltelijk waren deze onorthodoxe leringen ontstaan door het divers gebruik van de woorden 'ruach' en 'pneuma' in de Bijbel. Daarom gaat Owen heel nauwkeurig het bijbels taalgebruik langs om uiteindelijk zeven verschillende 'geesten' te onderscheiden.⁵³ Nadat hij dat gedaan heeft gaat hij verder in op het Bijbelse gebruik waar hij het herkent als aanduiding van de Heilige Geest. Want voor Owen is duidelijk dat de Heilige Geest duidelijk onderscheiden wordt in de Bijbel, en dat hij bovendien essentieel is voor het begrijpen ervan. Zonder de doctrine van de Heilige Geest in de Bijbel,

“[...] nothing else contained in it can be understood or is of any use at all; for we shall find this doctrine to be the very life and soul which quickens the whole from first to last. Take away the work and powerfull efficacy of the Holy Spirit from the administration of it, and it will prove but a dead letter, of no saving advantage to the souls of men; and take away the doctrine concerning him from the writing of it; and the whole will be unintelligible and useless.”⁵⁴

Uit Owens onderzoek van de Bijbel komt dan het volgende beeld van de Heilige Geest naar voren. Hij is net als de andere personen van God een Geest, die in analogie met de 'ruach' (adem) van de mens van God uitgaat, niet van God te scheiden maar wel onderscheiden.⁵⁵ Uit het aan hem toegeschreven werk van de heiligmaking blijkt duidelijk dat hij God is, dit werk wordt namelijk alleen aan God toegeschreven.⁵⁶ Vervolgens blijkt volgens Owen uit

---

⁵² Owen, *Pneumatologia*, 53-4, 68.

⁵³ Richard Muller tekent aan dat er door de orthodoxe theologen een tweezijdige noodzaak werd herkend om het Bijbels gebruik van het woord geest te bediscussiëren voor er over de Heilige Geest geschreven kon worden. “given that the term ‘spirit’ like the term ‘word’, is used in several ways in Scripture [...] the usages must be clarified for the sake of formulating Christian doctrine; on the other hand [...] the ambiguity or equivocity of the biblical usage has been uses as a pretext for heterodox teachings and such problems must be dealt with for the preservation of true doctrine in the church.” Muller, *The Triunity*, 338.

⁵⁴ Owen, *Pneumatologia*, 53.

⁵⁵ Owen, *Pneumatologia*, 54-55.

⁵⁶ Owen noemt hier twee teksten: Leviticus 20:8: “Ik ben de HEERE, die u heilige!”. Leviticus 21:8: “Ik ben heilig; Ik ben de HEERE, die u heilige!”.

Markus 3:29-30, waar Jezus ervan wordt beschuldigd een onreine geest te hebben, dat de Heilige Geest ook een persoon is. Als de onreine geest, waarin Owen satan ziet, een persoon is en de Geest van God alleen een kwaliteit of accident, dan zou er volgens Owen geen vergelijking gemaakt kunnen worden. Nu kan dat wel en dat is tegelijkertijd de reden dat de Geest, 'Heilige' Geest wordt genoemd, hij staat qua natuur in oppositie met de onreine geest die slecht en pervers is. Hier gekomen beëindigt Owen het eerste deel van zijn betoog waarin hij de Heilige Geest heeft onderscheiden van de zes andere soorten geesten. In een volgend hoofdstuk werkt Owen zijn aanval, op hen die een andere opvatting hadden over de Heilige Geest, specifieker uit.⁵⁷ Zo benadrukt hij dat aan de Heilige Geest in de Bijbel zowel wijsheid, een wil en macht worden toegeschreven, allemaal zaken die wijzen op zijn persoonlijkheid. Deze persoonlijke eigenschappen hebben ook implicaties voor het werk van de Heilige Geest op aarde, dat de Geest werkt zoals hij wil.⁵⁸ Als laatste noemt Owen dan ook het werk van de Geest op aarde als verder bewijs voor zijn persoonlijkheid. De Geest werd gezonden als de andere trooster die, overigens onderscheiden van de eerdere persoonlijke trooster Christus, de mens leert en leidt in alle waarheid.⁵⁹ Dat leren en leiden, zo zegt Owen, is een onomstotelijk bewijs van de persoonlijkheid van de Geest omdat een onpersoonlijke kracht dat niet kan doen.⁶⁰

De Heilige Geest en de Triniteit

Niet voor niets sloot ik de vorige alinea af met de Heilige Geest als degene die werd gezonden, als degene die troost en als degene die leidt. Want waar vandaan komt de Heilige Geest en waarom mag de gelovige volgens Owen zijn komst, ook persoonlijk, verwachten? Owen ziet de Heilige Geest als God, maar wel op een onderscheiden plaats binnen de triniteit. Hij wordt gezonden om Christus offer te effectueren aan de mens.⁶¹ In God is *ad intra*, natuurlijke, noodzakelijke en interne, interactie tussen de Goddelijke personen te onderscheiden van Gods *ad extra* werken. De Vader en de Zoon hebben elkaar lief en kennen elkaar. Het is de Heilige Geest die hen kent zoals hijzelf wordt gekend en zo de diepe mysteriën van God onderzoekt. De *ad extra*, niet noodzakelijke en vrijwillige werken van God, hebben een innerlijke orde.⁶² De Vader geeft, zendt en gebiedt de Zoon zoals deze

---

⁵⁷ Owen, *Pneumatologia*, 79.

⁵⁸ Owen noemt hier 1 Kor.12:11. "Doch deze dingen alle werkt een en dezelfde Geest, delende aan een iegelijk in het bijzonder, gelijkerwijs Hij wil."

⁵⁹ Owen noemt hier Joh.14:26 als bewijs dat over de Geest wordt gesproken als degene die onderwijst.

⁶⁰ Owen, *Pneumatologia*, 83.

⁶¹ "The same Spirit which was given unto him (Christus), 'not by measure,' John 3:34, giveth grace unto every one of us, 'according to the measure of the gift of Christ,' Eph.4:7. And this falleth now under our consideration, namely, the perfecting (of) the work of the new creation by the effectual operation and distributions of the Spirit of God." Owen, *Pneumatologia*, 189.

⁶² Owen, *Pneumatologia*, 67; *ad intra* en *ad extra*, 93-5 en 117; de plaats van de Heilige Geest binnen

op zijn beurt het vrijwillig op zich genomen heeft om zich te vernederen, de menselijke natuur op zich te nemen en middelaar te zijn. De Vader en de Zoon zenden de Heilige Geest, die zich ook vrijwillig heeft verbonden aan de taken van toepassing van Christus werk, heiligmaking en het troosten van de kerk op aarde.⁶³ Deze orde resulteert vervolgens in de *ad extra* daden richting de schepselen, waarin iedere persoon van de triniteit onderscheiden taken heeft. Het belang van deze driedeling is dat de *ad extra* daden richting de geschapen wereld voortkomen uit de *ad intra* en *ad extra* interactie in God. Wat Owen hier zegt is dat de *ad extra* interactie binnen de triniteit al gericht is op de redding van de mens en daarmee komt predestinatie in het licht van de genade. In de raad van God is een principiële keuze gemaakt voor de redding van de mens. Dat is voor Owen de genadige grond waarop de mens mag pleiten voor het ontvangen van de Heilige Geest. Het was de bedoeling van de Vader en de Zoon om de Heilige Geest tot de mens te zenden, en het is ook naar de wil van de Geest zelf om de mens te 'bedienen'. Onderzoek naar de leer van de Heilige Geest is bij Owen dan ook niet alleen noodzakelijk, maar zij toetst en vermeerderd ook onze liefde voor de volheid van genade in Christus.⁶⁴ Dat betekent dat het niet alleen noodzakelijk onderzoek is voor de onbekeerde zondaar en voor de geestelijke groei van de gelovige, het is voor de laatstgenoemde ook een oorzaak van uitmuntende vreugde.

---

de triniteit.

⁶³ "God plainly declares that the foundation of the whole was laid in the counsel, will, and grace of the Father, Eph.2:3-6; than that the making way for the accomplishing of that counsel of his, so that it might be brought forth to the praise of his glory, is by the mediation of the Son, [...] There yet remains the actual application of all to the souls of men, that they may be partakers of the grace designed in the counsel of the Father, and prepared in the mediation of the Son; and herein is the Holy Spirit to be manifested and glorified, that he also, together with the Father and the Son, may be known, adored, worshipped, according unto his own will." Owen, *Pneumatologia*, 190

⁶⁴ "Do you love him (Christus) because he was and is so full of grace, so full of holiness, because in him there was an all-fullness of the graces of the Spirit of God? Consider aright (de werking van de Geest op en in Christus), and if you can and do, on the account thereof, delight in him and love him, your love is genuine and spiritual;" Owen, *Pneumatologia*, 187.

Hoofdstuk 3. De mens.

In het vorige hoofdstuk kwam naar voren hoe Owen, in de discussie over de verhouding tussen Gods werk en de menselijke verantwoordelijkheid, Gods werk voorop stelt. Het daadwerkelijk aannemen van het evangelie wordt niet overgelaten aan de mens. Het is de Heilige Geest zelf die, vanuit de autoriteit van Gods eeuwig besluit, de mens zodanig vernieuwt dat hij de aangeboden genade kan aannemen.⁶⁵ Achter deze visie op het werk van de Heilige Geest, dat de mens geschikt maakt om het evangelie aan te nemen, ligt een heel mensbeeld verscholen. Over dit mensbeeld, dat John Owen voor ogen had en dat hij schildert in de *Pneumatologia*, gaat dit hoofdstuk.⁶⁶ Wat ik in dit hoofdstuk beoog is alleen het beschrijven van de staat van de mens in zonde, de staat van waaruit de mens wordt verlost door wedergeboorte.

Duisternis

De situatie van de mens voor de wedergeboorte wordt al direct aan het begin van Owens beschrijving vergeleken met de situatie in Genesis 1:2: “duisternis was op de afgrond”. Deze vergelijking wijst erop dat Owen van meet af aan duidelijk wil maken dat wedergeboorte voor hem ook ‘herscheping’ is, het is een herstel van de situatie voor de zondeval. Voor nu is echter genoeg dat ‘duisternis’ het kernwoord is waarmee Owen de menselijke situatie tekent. Natuurlijke duisternis kan optreden doordat het object, de lichtbron, afwezig is of doordat het subject, de ontvanger, blind is. In het geval van geestelijke duisternis zien we beide zaken, zo zegt Owen. In grote delen van de wereld is er objectieve duisternis door het ontbreken van de lichtbron, het woord. Deze duisternis wordt niet opgeheven door de aanwezigheid van de openbaring van God in de natuur, maar alleen door de Heilige Geest die het woord zendt. De natuurlijke verdorvenheid of slechtheid van de mens is de subjectieve duisternis waar Owen de vinger bij legt. Het is vanwege deze duisternis dat de mens niet in staat is om geestelijke zaken te ontvangen, te beoordelen en te geloven.

Aristotelische faculty psychology

De laatste drieslag van ontvangen, beoordelen en geloven heeft alles te maken met de begrippen: geest, verstand en hart. Om goed te begrijpen wat Owen daarover zegt is een achtergrondopmerking gepast. In Owens tijd was naast de Bijbel ook de filosofie van

---

⁶⁵ Zie voor een uitgebreide bespreking hiervan hoofdstuk 4 van deze scriptie.

⁶⁶ “Now, regeneration being the deliverery of men (or the means of it) from that state and condition wherein they are born or are by nature, we cannot discover wherein it doth consist without a declaration of that state wich it gives us deliverance from.” Owen, *Pneumatologia*, 244. De beschrijving die Owen geeft beslaat de hoofdstukken 3 en 4 van deel III van de ‘Pneumatologia’.

Aristoteles zeer bepalend voor het wereldbeeld.⁶⁷ Onderdeel van dit wereldbeeld was de Aristotelische ‘faculty psychology’ waarin de ziel wordt onderverdeeld in vermogens van het verstand, de wil en het gevoel.⁶⁸ Binnen de Puriteinse beweging werd deze psychologie breed geaccepteerd en in de *Pneumatologia* gaat Owen uitgebreid in op de vermogens van de ziel, zij het in iets gewijzigde vorm in vergelijking met Aristoteles eigen indeling.⁶⁹ Owen bespreekt de vermogens van de ziel vooral omdat ze onderdeel zijn van de eerdergenoemde ‘subjectieve’ duisternis in de mens. Zij zijn vanwege hun verdorvenheid geen middelen voor, maar onderwerp van de wedergeboorte door de Heilige Geest.⁷⁰ Dit is belangrijk omdat, zoals hierboven gezegd, wedergeboorte voor Owen herschepping is. Het zijn voor Owen de intellectuele vermogens van de ziel die het beeld van God in de mens uitmaken, want in deze vermogens onderscheidt de mens zich van het dier.⁷¹

Onderzoek naar ‘faculty psychology’ bij Owen vereist zeer zorgvuldig lezen om niet in verwarring te raken. Eerst spreekt hij over geest (*mind*), verstand (*understanding*) en hart (*heart*). De geest ziet uit naar geschikte objecten die de wil en gevoelens (*affections*) kunnen ontvangen en omarmen.⁷² Een enkele zin waar makkelijk over heen te lezen is, toont de lezer dat Owen met de geest niet alleen een ontvangend principe van de ziel bedoeld, maar

---

⁶⁷ “Aristotelian thought provided the dominant worldview before the scientific revolution of the seventeenth century; thus, all significant thinkers in the years immediately prior to this were dependent upon Aristotelianism to some degree.” Trueman, *The Claims*, 36.

⁶⁸ Voor een korte maar goede inleiding op Aristotelische psychologie verwijs ik naar de website: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/aristotle-psychology>. Voeding, waarneming, geest of verstand en verlangen, zij worden in dit webartikel allen genoemd als vermogens van de ziel. Het artikel laat zien dat deze brede inzet voortkomt uit het feit dat Aristoteles de ziel zag als een algemeen principe van leven, dus ook van toepassing op de dieren. De geest als het intellectuele vermogen van de ziel heeft voor Aristoteles echter de speciale betekenis dat het de mens tot mens maakt. Shields, Christopher Shields, ‘Aristotle’s Psychology’ in: E.N.Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Spring 2011 Edition).

Stephen Everson schrijft: “The subject matter of Aristotelian ‘psychology,’ however, is demarcated in a quite different way from that studied by the contemporary psychologist. While the latter focuses on conscious and intentional states, Aristotle is rather concerned to give an account of all those activities which are characteristic of living things. [...] What determines the scope of his psychology is not the recognition of a distinction to be drawn between the mental and the psychical, but rather that between the living and the dead.” S.Everson, ‘Psychology’ in: J.Barnes (red.), *The Cambridge Companion to Aristotle*, (Cambridge, University Press, 1995), 168.

⁶⁹ de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 153.

⁷⁰ “The psychology and epistemology of the Protestant scholastics [...] indicates that there can be no saving knowledge in the unsaved – no genuine theology of the unregenerate.” Muller, *Prolegomena*, 359.

⁷¹ Trueman, *The Claims*, 57-58, 79. Zie: J. Owen, *Biblical Theology*, [7^e druk], (Grand Rapids: Soli Deo Gloria Publications, 2009), 24: “Adam was in possession of both inborn laws and acquired knowledge of God, had many aids to meditation and worship, was furnished with wisdom and power and the ability to demonstrate his obedience to God and his intelligent understanding of God’s will, and, in short, had all things needed to be pleasing to God and for his own eternal happiness.” Zie ook voetnoot 36.

⁷² Owen, *Pneumatologia*, 250.

een omvattend geheel. "By the mind the faculty itself is intended, the rational principle in us of apprehension, of thinking, discoursing, and assenting."⁷³ Vanuit dit citaat is in te zien dat verstand en hart niet onderscheiden zijn van de geest, maar er deel van uitmaken. Owen onderscheidt namelijk in de geest twee vermogens. Het verstand is het kritische vermogen van de ziel en beoordeelt de objecten die door de geest worden voorgesteld aan de wil en gevoelens. Op deze manier wordt dit vermogen ook wel het theoretische of contemplatieve vermogen van de ziel genoemd. Het hart met daarin de wil en gevoelens is het praktische vermogen van de ziel. In het hart vindt de daadwerkelijke overeenstemming plaats van de wil met de door de geest en het verstand voorgestelde en beoordeelde objecten.⁷⁴ In deze overeenstemming, die een beslissing is van de wil, wordt de reactie van het gevoel bepaald. Verstand en hart bepalen zo, als faculteiten van de geest, samen de richting van het totale menselijke handelen.⁷⁵

Vanuit de theorie van deze psychologie van vermogens kan er nu wat gezegd worden over de drieslag ontvangen, beoordelen en geloven. Owen probeert vanuit de bijbel aan te tonen dat de drie genoemde vermogens van de ziel gecorrumpeerd zijn. Zo worden geest, verstand en hart, in Efeze 4:17 en 18, allen genoemd.⁷⁶ De geest van de mens zoekt bevrediging in de ijdelheid (*vanity*), maar de ijdelheid is nutteloos wanneer het gaat om het vinden van rust en bevrediging en werpt geen vruchten af.⁷⁷ Het verstand is bovendien verduisterd en herkent de ijdelheid niet als nutteloos, en die herkenning is juist noodzakelijk voor een eventuele verwerping van de ijdelheid. Het verstand beoordeelt de ijdelheid als nuttig voor de mens en verwerpt het 'leven Gods' als nutteloos.⁷⁸ Daarnaast vindt ook de wil van de mens zijn behagen in de ijdelheid en de lusten van het hart, zij stemt van harte in met de oordelen van het verduisterde verstand. Op die manier is heel de geest van de mens gebonden aan de ijdelheid. P. de Vries heeft deze drievoudige duisternis van de geest samengevat met: "Het goed dat het verstand niet kan ontdekken, kan de wil niet kiezen en

---

⁷³ Owen, *Pneumatologia*, 252.

⁷⁴ Owen, *Pneumatologia*, 252, 280-1.

⁷⁵ de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 153.

⁷⁶ Efeze 4:17-18: "Ik zeg dan dit, en betuig het in de Heere, dat gij niet meer wandelt, gelijk als de andere heidenen wandelen in de ijdelheid van hun gemoed (geest). Verduisterd in het verstand, vervreemd van het leven Gods, door de onwetendheid, die in hen is, door de verharding van hun hart." Owen, *Pneumatologia*, 249.

⁷⁷ Owen, *Pneumatologia*, 251. Even verderop zegt Owen: "it may not be amiss to divert here a little unto the consideration of [...] the minds of natural men being under the power of vanity, for this is the spring and inexhaustible fountain of all that vanity which the world is filled with. [...] The mind of man by nature is wholly vain, under the power of vanity, and is an endless, fruitful womb of monstrous births." Owen, *Pneumatologia*, 253-4.

⁷⁸ Owen, *Pneumatologia*, 276-77.

het gevoel niet aanhangen.⁷⁹ De geest van de mens misleidt zichzelf, zij kan zichzelf niet brengen tot de gehoorzaamheid van het geloof, zij blijft vervreemd van het leven Gods.⁸⁰ Geestelijk licht van God kan, zonder de inwendige werking van de Heilige Geest op de drie vermogens van de ziel, niet binnendringen en de duisternis van de mens verdrijven. Dit betekent overigens niet dat de natuurlijke mens de letterlijke zin van geestelijke doctrine, van het door God gezonden licht, niet kan begrijpen. De mens kan de bijbel lezen maar verwerpt het licht als dwaasheid, beoordeelt het als zwak, buitenproportioneel, of zelfs onwenselijk als het aankomt op bevrediging voor zijn ziel.⁸¹ Owen zegt dat velen de morele voorschriften zullen prijzen maar dat de soevereine wil en wijsheid van God, *in het zenden van zijn Zoon*, door even zovelen wordt bespot.⁸² De uiteindelijke oorzaken waarom de mens geestelijke zaken niet kan onderscheiden liggen hierin, ten eerste dat de natuurlijke mens is beroofd van de verlichting door de Heilige Geest, de Geest die alleen de diepten van God kan doorgronden.⁸³ Verder ook daarin dat de duisternis zelf een macht is. Zij vult de geest van de mens met vijandschap tegen God en de wil met lusten die in direct contrast staan met de wil van God.⁸⁴

Geestelijk dood

Op grond van deze sombere schets van de menselijke toestand besluit Owen zijn beschrijving van de toestand van de mens met een beschrijving van geestelijk dood zijn.⁸⁵ Met de constatering dat er een gemis is van alle vitale geestelijke levensfuncties is de laatste diagnose gesteld. Zonder een levensprincipe waardoor de mens gericht is op God, zonder overgebleven kracht in zichzelf, meer nog, zonder de Heilige Geest is de mens geestelijk dood.⁸⁶ Voor Owen heeft dit hoofdstuk echter niet alleen de geur van de dood. Zijn beschrijving stelt hem namelijk ook in staat te beschrijven waarin het geestelijk leven bestaat. Dat de mens geestelijk dood is kan Owen uiteindelijk alleen concluderen omdat hij weet wat geestelijk leven is. Opnieuw keert Owen terug naar Adam in '*state of innocency*'. Adam leefde continu voor God zoals het behoorde, vanuit zijn habituele conformiteit aan het beeld van God.⁸⁷ Dit beeld van God is verloren gegaan bij de zondeval en is dus datgene wat de geestelijk dode mens mist. Het is echter ook de opstap voor Owen naar zijn beschrijving

---

⁷⁹ de Vries, *Die...liefgehad*, 142.

⁸⁰ Owen, *Pneumatologia*, 255.

⁸¹ Owen, *Pneumatologia*, 257-69. Op deze pagina's beschrijft Owen aan de hand van 1Korinthe 2:14 uitgebreid waarom de natuurlijke mens de dingen van God niet wil (259-66) en niet kan (266-9) ontvangen (*receive*).

⁸² Owen, *Pneumatologia*, 264-5.

⁸³ Owen, *Pneumatologia*, 266.

⁸⁴ Owen, *Pneumatologia*, 271, 274.

⁸⁵ Owen, *Pneumatologia*, 282-297.

⁸⁶ Owen, *Pneumatologia*, 291.

⁸⁷ Owen, *Pneumatologia*, 284-86.

van de daadwerkelijke wedergeboorte, omdat dat, zoals gezegd, een herschepping is. De mens blijft in dit hoofdstuk nog een geestelijke dode die niet in staat is om actief geestelijke daden voort te brengen. Wat overblijft is, zoals bij Lazarus, een passieve mogelijkheid om opnieuw te worden opgewekt.⁸⁸ Hoe de Heilige Geest deze opwekking verricht zal nader worden bekeken in het volgende hoofdstuk.

Dood, unregenerate en regenerate

Voordat de stap naar daadwerkelijke wedergeboorte wordt gemaakt, is het goed om dit gehele hoofdstuk te plaatsen in het kader van de vraagstelling. Wanneer Owen spreekt over de verdorvenheid van de mens, heeft hij het bij uitstek over de '*unregenerate condition*' van de mens.⁸⁹ De conclusie luidde dat deze conditie zo doods is, dat er niets minder dan een opstanding nodig is om weer tot geestelijk leven te komen. In Owens beschrijving komen we echter tegen dat hij niet zuiver de onwedergeborene op het oog heeft, restanten van de dood zijn er ook nog bij de gelovige. Het is in het kader van zijn spreken over ijdelheid dat hij het heeft over de plicht van een gelovige: "It is one of the principal duties incumbent on us, to be acquainted with, and diligently to watch over, the remainders of this vanity in our own minds."⁹⁰ Het woord '*remainders*' wijst erop dat het in dit citaat niet gaat om de onwedergeborene, maar juist om de wedergeboren mens. Dat geeft duidelijk aan hoe serieus Owen de macht van de ijdelheid in de geest neemt, ook na wedergeboorte huist er in de vernieuwde geest nog ijdelheid, doodsheid, die zomaar de kop op kan steken. Hoe is 'regenerate' hier dan nog te onderscheiden van 'unregenerate'? Wel, volgens R.W. de Koeijer ligt het verschil hierin, dat de ijdelheid bij de eersten innerlijke rebellie is tegen de nieuwe *habitus* en dat de ijdelheid bij alle anderen nog heerschappij voert over het leven.⁹¹

---

⁸⁸ Owen, *Pneumatologia*, 284.

⁸⁹ Owen, *Pneumatologia*, 244.

⁹⁰ Owen, *Pneumatologia*, 254.

⁹¹ de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 155. Zie voor het gebruik van het woord 'habitus': de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 154 en Muller, *Prolegomena*, 356-9.

Hoofdstuk 4, Regeneration.

Definitie wedergeboorte

In hoofdstuk 2 heb ik opgemerkt dat Owen de Heilige Geest ziet als degene die Christus offer voor de zonde effectueert aan de mens. Verder ook dat dit voor Owen betekent dat de Heilige Geest niets van dit werk overlaat aan de mens. In hoofdstuk 3 werd duidelijk waarom dat voor Owen noodzakelijk zo is. De mens zelf is niet gericht op het geestelijke en juist met heel zijn geest gebonden aan de ijdelheid. Dit is terug te zien in de definitie die Owen zelf geeft van wedergeboorte:

“[...] the infusion of a new, real, spiritual principle into the soul and its faculties, of spiritual life, light, holiness, and righteousness, disposed unto and suited for the destruction or expulsion of a contrary, inbred, habitual principle of sin and enmity against God, enabling unto all acts of holy obedience, and so in order of nature antecedent unto them [...].”⁹²

In deze definitie staan twee principes tegenover elkaar, het nieuwe geestelijke principe dat wordt geïnfuseerd en het oude habituele principe van zonde dat voor het nieuwe principe moet wijken. *Infusion* is een indicatie van het eenzijdige karakter van de wedergeboorte, waarin de mens alleen een passieve opstandingsmogelijkheid heeft. Deze infusie van een nieuwe habitus is voor Owen de feitelijke wedergeboorte, omdat zij effectief is tot het doel waartoe de Heilige Geest het heeft bestemd.⁹³ Na de infusie van de nieuwe habitus is er bij Owen echter ook aandacht voor het subjectieve karakter van de wedergeboorte. Deze draagt namelijk het karakter van een voortgaande strijd tussen de twee tegenovergestelde *habiti*. Dit wijst opnieuw op ‘remainders’ van inwonende zonde, het pleit is echter al definitief beslecht ten voordele van het ‘leven Gods’.

In hoofdstuk V van boek III legt Owen de vinger bij het verschil tussen Gods aanbieden van middelen tot bekering en de effectieve wedergeboorte. De Socinianen zagen de genade van God in zijn aanbieden van het evangelie, waarin hij ons zijn wil bekend maakt in voorschriften, opdat wij goed voor God zouden leven. Deze voorschriften waren zo volgens de rede van de mens geordend, zo goed, dat zij in zichzelf effectief waren om de mens te

---

⁹² Owen, *Pneumatologia*, 218-19.

⁹³ Deze infusie van een nieuwe habitus is voor Owen duidelijk onderscheiden van voorbereidende werken. Deze werken kunnen nog worden weerstaan door de ‘interposition of an act of wilfulness and stubbornness’ maar de nieuwe habitus valt feitelijk samen met het wegnemen van deze tegenstand. Owen, *Pneumatologia*, 236-7. Zie ook hieronder pp.28-29, plicht en verlichting.

bekeren van zijn zondige gewoonten en neigingen.⁹⁴ Owen wordt genoodzaakt, bij afwijzing van dit standpunt, in te gaan op de status van Gods voorschriften, meer nog, op de status van Gods Woord. Als dit namelijk niet effectief is tot bekering, waarom dan nog zo'n nadruk erop? Owens antwoord laat zien hoe hij de mens geheel afhankelijk maakt van Gods soevereiniteit zonder de menselijke verantwoordelijkheid hierin los te laten. Prediking van het Woord is inderdaad een instructie in Gods wil, en met het woord gaat een krachtige overtuigende effectiviteit gepaard die gegrond is in God zelf.⁹⁵ De prediking is een uitdrukking van Gods soevereiniteit, God zelf kiest de prediking als middel en hij deelt de gaven tot prediken uit aan wie hij wil.⁹⁶ Verder is het woord de waarheid omdat God zelf waarheid is en is het evangelie is een onmiskenbare evidentie van Gods wijsheid en goedheid.⁹⁷

Plicht en verlichting

De genoemde zaken zijn allemaal argumenten die erop wijzen dat het noodzakelijk is ijverig gebruik te maken van dit genade- en zelfopenbarings-middel van God, om kennis van Gods wil te verkrijgen.⁹⁸ Wanneer de mens deze ijver aan de dag legt dan kan de Geest door het Woord de mens zodanig verlichten, dat de geest van de mens uitstijgt boven zijn normale mogelijkheden, om de waarheden in het woord te begrijpen en aan te hangen.⁹⁹ Dit komt omdat God de mens gewoonlijk op deze manier tegemoet komt, en zo ook de genoemde verlichting van de natuurlijke faculteiten van de ziel tot stand komt. Vaak is er in deze verlichting een overtuiging van zonde die met onrust, verdriet en verootmoediging gepaard gaat.¹⁰⁰ De verlichting gaat vaak zelfs zo ver dat zij leidt tot een radicale reformatie van het leven. Het heeft er dus alle schijn van dat de mens die op deze manier verlicht is, wedergeboren is.¹⁰¹ Hier houdt Owen echter halt en zegt dat dit toch niet noodzakelijk zo is. Mensen die op deze manier verlicht zijn geweest kunnen volgens Hebreeën 6:4-6 toch nog verloren gaan.¹⁰²

---

⁹⁴ Owen, *Pneumatologia*, 302.

⁹⁵ Owen, *Pneumatologia*, 303-4.

⁹⁶ Owen noemt predikers expliciet instrumenten in Gods hand ten aanzien van de wedergeboorte en het nieuwe leven. Waarbij hij de oproep plaats om juist ook als prediker ijverig onderzoek te doen naar de wedergeboorte. Owen, *Pneumatologia*, 226-7.

⁹⁷ Owen, *Pneumatologia*, 304-5.

⁹⁸ "Owen weet van allerlei uiterlijke argumenten om de goddelijke openbaring aan te bevelen." van 't Spijker, 'Puritanisme', 165. "[...] to understand and receive the things revealed and declared as the mind and will of God." Owen, *Pneumatologia*, 230.

⁹⁹ Owen, *Pneumatologia*, 231-2.

¹⁰⁰ Owen, *Pneumatologia*, 233.

¹⁰¹ "[...] it oftentimes maketh a great appearance and resemblance of regeneration itself, or of real conversion to God, so that neither the world nor the church is able to distinguish between them, [...]." Owen, *Pneumatologia*, 237.

¹⁰² Owen, *Pneumatologia*, 232.

Owen zelf stelt de vraag die hij bij zijn lezer heeft voorvoeld: "Shall we say that he (God) designs only a weak and imperfect work upon the hearts of men? Or that he deserts and gives over the work of grace which he hath undertaken towards them, as not able to accomplish it?"¹⁰³ Hierop geeft Owen het antwoord dat de genoemde verlichting de wegbereiding van de Heilige Geest is voor het nieuwe geestelijke leven in de ziel. In zichzelf heeft de verlichting een tendens richting wedergeboorte, zoals de wet de tuchtmeester is tot Christus. Wanneer de verlichting het doel van wedergeboorte niet bereikt is dat vanwege een vrije weigering van de wil daartoe. In zichzelf zijn verlichting, overtuiging van zonde en een reformatie van het leven goede zaken en zij blijven dat. Verder zijn deze zaken effectief tot dat einde waartoe de Heilige Geest ze heeft bestemd. Namelijk tot verlichting, tot overtuiging, tot verootmoediging en tot een reformatie van leven. Zo behoedt de Heilige Geest de mens voor uitbrekende zonde en houdt hij de wereld in toom. Zo ook brengt hij de geest van de mens tot gebondenheid opdat zij opgewekt wordt om naar de verlossing in Christus te zoeken.¹⁰⁴

Verlichting gaat echter niet ver genoeg, de geest vindt alleen voldoening in de geestelijke waarheden voor zover zij als middelen nuttig zijn tot bepaalde doeleinden. De overtuiging van zonde is nog niet zover dat zij zich richt op de dingen die boven zijn, daar waar Christus is. De overtuiging vult de geest niet, maar is als een groep vreemdelingen in een herberg. Zij nemen veel plaats in en maken veel lawaai maar zij hebben de oude bewoners niet verjaagd.¹⁰⁵ De levensreformatie daarenboven strekt zich niet uit tot alle zonden, zij richt zich op bepaalde voorschriften maar vergeet nog vele anderen. Is er al een gerichtheid op het uitdelgen van alle zonden, dan is dat in een vlaag van hoogmoed om eigen gerechtigheid op te richten. Zoals Paulus voor zijn bekering en de jongeman die tot Jezus kwam.¹⁰⁶ Deze situatie komt voort uit het feit dat alleen de geest, het geweten, de emoties en de actiebereidheid van de mens zijn verlicht maar dat de wil nog onveranderd is gebleven.¹⁰⁷

Vrije wil

Toch is hiermee het tweede deel van Owens vraag nog niet beantwoord. Verlaat de Heilige Geest de mens na de wegbereiding zodat de mens zelf, zoals hierboven gesteld, de wedergeboorte kan weigeren? Deze vraag vereist een uitweiding over het karakter van de menselijke wil. Voor Owen is de menselijke wil naar zijn natuur vrij en kan er geen dwang op

---

¹⁰³ Owen, *Pneumatologia*, 236.

¹⁰⁴ Owen, *Pneumatologia*, 236-7.

¹⁰⁵ Owen, *Pneumatologia*, 240.

¹⁰⁶ Owen, *Pneumatologia*, 241.

¹⁰⁷ Owen, *Pneumatologia*, 238.

worden uitgeoefend.¹⁰⁸ Die natuur van de vrije wil is echter niet zo vrij dat zij als God zou zijn. “The will is used by God for his own purposes. If it were not so used, it would be the first and supreme of causes.”¹⁰⁹ De menselijke wil kent omdat zij niet zelf God is, drie beperkingen. De algemene werking van God op de wil is altijd nodig. Verder moet elke mate van uitzonderlijkheid (excellency) als een bijzondere gave van God worden aangemerkt, dit omdat de mens alleen tot onvolmaakte zaken in staat is. Tenslotte is de wil, met behoud van de eerste twee voorwaarden, vrij in alle natuurlijke daden, maar zij is niet in staat het geestelijk goede te doen.¹¹⁰ De menselijke wil is dus een afgeleide wil en kan alleen natuurlijk willen voor zover God de mens actief in het leven behoudt, een voorwaarde die voor alle andere natuurlijke daden van de mens ook geldt.

Dat de wil van de mens niet het goede wil en dat zij vervreemd is van het leven Gods, is aan de orde gekomen bij de behandeling van Owens antropologie. De wil is vrij om te kiezen maar kiest daarmee altijd tegen het leven Gods. In die zin sluit Owens visie naadloos aan op de gebonden wil bij Maarten Luther wanneer deze zegt: “free will’ without God’s grace is not free at all, but is the permanent prisoner and bondslave of evil, since it cannot turn itself to good.”¹¹¹ De vraag die overblijft, is hoe God de wedergeboorte kan bewerken, zonder de uitwerking van zijn voorbereidende werken aan de keuze van mens over te laten. Terwijl tegelijkertijd toch de vrije wil van de mens zoals die natuurlijk functioneert in stand blijft, dus niet vernietigd wordt met dwang van God vandaan.

Het eerste wat Owen opmerkt is dat het verzet van de wil tegen de genade van zodanige aard is, dat zij zich alleen verzet voor zover de genade objectief aan de wil wordt voorgesteld.¹¹² De wil kan geen afbreuk doen aan de genade zelf. Nog veel minder kan zij zich verzetten tegen de genoemde algemene werking van God op de wil. Het tweede volgt

---

¹⁰⁸ “He (God) [...] offers no violence or compulsion unto the will. This that faculty is not naturally capable to give admission unto. If it be compelled, it is destroyed.” Owen, *Pneumatologia*, 319.

¹⁰⁹ William Ward Bass, *The Theology of John Owen*, (Los Angeles, University of Southern California, 1955), 59-60. Uit: J. Owen, *A Display of Arminianism*, [Works 10], (Edinburgh: T. and T. Clark, 1862), 120. Een vergelijking met Maarten Luther is hier evident wanneer die zegt: “[...] ‘free will’ is obviously a term applicable only to the Divine Majesty; for only he can do, and does (as the Psalmist sings) ‘whatever he wills in heaven and earth’ (Ps.135:6).” M. Luther, *The Bondage of the Will*, [19^e druk], (Grand Rapids, Fleming H. Revell, 2007), 105.

¹¹⁰ Bass, *The Theology*, 60. Uit: Owen, *A Display*, 122.

¹¹¹ Luther, *The Bondage*, 104. Zie ook het volgende citaat dat opmerkt dat ook bij het nastreven van hogere doelen de eigen belangen prominent zijn. (vergelijk p.24). “Prof. Matthias: ‘Luther heeft al voor zijn reformatorische doorbraak ontdekt dat de mens niet meester is van zijn wil. De mens heeft zijn gedachten en daden niet onder controle. Hij streeft zijn eigen belangen na, ook al zegt hij andere, hogere doeleinden te willen bereiken.’” Klaas van der Zwaag, De vrije wil is volgens Luther een illusie, in: *Reformatorisch Dagblad*, 05-11-2010.

¹¹² Owen, *Pneumatologia*, 319.

eigenlijk uit het eerste, de wil kan pas willen nadat de genade van God aanwezig is waardoor de wil in stand wordt gehouden. De genade van de wedergeboorte beweegt zich op hetzelfde niveau als deze in stand houdende genade. “in order of nature, the acting of grace in the will in our conversion is antecedent unto its own acting; [...]”¹¹³ Het punt wat Owen met deze beide opmerkingen wil maken is dat de genade van de wedergeboorte voor, en daarmee buiten het bereik van de wil ligt. Hiermee is feitelijk de effectieve wedergeboorte beschreven. De Heilige Geest infuseert het nieuwe geestelijke principe in de ziel waar voorheen het vleeselijke principe huisde. Deze handeling wordt niet vrij aan de mens overgelaten maar juist onweerstaanbaar gewerkt.¹¹⁴ Was het voorheen zo dat de wil niets anders wilde dan het vleeselijke natuurlijke leven, nu is de wil principieel gericht op het geestelijke leven vanuit de nieuwe grond waaruit het kan putten.¹¹⁵ Zo blijkt ook hierin de trouw van God, dat hij zijn belofte om het hart van de mens te besnijden vervult, zodat de mens hem zal liefhebben en zal leven.¹¹⁶

Wedergeboorte en Christus

Belangrijk is om in dit geheel voor ogen te houden dat de bediening van de Heilige Geest op aarde het rechtstreekse resultaat is van Christus verzoening.¹¹⁷ Daarmee staat ook de wedergeboorte niet op zichzelf, alsof de Heilige Geest ons zou verzoenen met God de Vader en Christus terzijde zou staan. In de wedergeboorte werkt de Heilige Geest als de Geest die van de Vader en de Zoon uitgaat en is hij bezig Christus mystieke lichaam, dat is de kerk, te bouwen.¹¹⁸ Het was Owen, in het schrijven van de *Pneumatologia*, er om te doen juist de compleetheid van Christus genade uit te drukken. Het nieuwe leven wordt volledig gerealiseerd op grond van Christus werk, er hoeft, maar er kan ook niets van de mens bij.¹¹⁹ Het hebben van een onjuist zicht op de aard van wedergeboorte, is de wortel van de veronachtzaming van de genade die er is in Christus en het oprichten van eigen gerechtigheid.¹²⁰ Over het leven Gods waaraan de mens gaat beantwoorden door de wedergeboorte schrijft Owen dan ook dat dit alleen gerealiseerd wordt door Christus: “The

---

¹¹³ Owen, *Pneumatologia*, 320.

¹¹⁴ R. W. de Koeijer, J. Owen over de Heilige Geest (3), *Waarheidsvriend*, (14 Dec. 1995), 810.

¹¹⁵ Het geheel zie ik zelf heel goed samengevat in Luthers woorden: “[...] when God works in us, the will is changed under the sweet influence of the Spirit of God. Once more it desires and acts, not of compulsion, but of its own desire and spontaneous inclination Its bent still cannot be altered by any opposition; it cannot be mastered or prevailed upon even by the gates of hell; but it goes on willing, desiring and loving good, just as once it willed, desired and loved evil.” Luther, *The Bondage*, 103.

¹¹⁶ Naar Deuteronomium 30:6. Owen, *Pneumatologia*, 324 en 335.

¹¹⁷ Owen, *Pneumatologia*, 209.

¹¹⁸ Owen, *Pneumatologia*, 207, 242. Zie ook: van 't Spijker, ‘Puritanisme’, 165-6.

¹¹⁹ Wat de Vries schrijft over de Heiliging geldt zeker ook voor de Wedergeboorte: “De Heilige Geest is de efficiënte oorzaak van de heiliging en het bloed van Christus de verdienende oorzaak.” de Vries, *Die... liefgehad*, 305.

¹²⁰ Owen, *Pneumatologia*, 221, 224.

life of God here is not that life which God and nature require, but that life which God reveals in, requires, and communicates by, the gospel, through Jesus Christ, [...].”¹²¹

Augustinus

Wat in dit hoofdstuk en de voorgaande hoofdstukken is neergezet is vooral de theoretische lijn die Owen heeft willen uiteenzetten. Wie Owen`s geschriften leest komt er echter achter dat hij ook een theoloog is die schrijft vanuit de praktijk en al schrijvend heeft hij die praktijk op het oog. Dit is mijn inziens terug te zien in het gehele besproken gedeelte van de *Pneumatologia*. Owen heeft het reële en in de praktijk bestaande gevaar gezien van het leiden van een keurig leven zonder de daadwerkelijke gemeenschap met Christus.¹²² Verder geeft Owen na de theoretische bespreking een praktijkvoorbeeld van bekering. Dit betreft het voorbeeld wat Augustinus van zichzelf geeft in zijn *Confessiones* of belijdenissen. Owen ziet in Augustinus weg tot bekering terug wat hijzelf in de *Pneumatologia* heeft beschreven. Zo komen daar de eerder genoemde zondige staat, zondekennis, en de daarmee gepaarde psychologische verschijnselen, terug.¹²³ Verder stelt Owen daar ook de in dit hoofdstuk genoemde verlichting, en de pogingen tot een nieuw moreel leven, aan de orde.¹²⁴ Juist in dit hoofdstuk is te zien dat Owen de effectieve wedergeboorte vaak ziet volgen op de verlichting, en dat dit Gods gewoonlijke weg is met de mens. Zo leiden pogingen van de mens tot een nieuw leven vaak tot een grote mate van onrust. Juist daar ziet Owen Gods genadige tegemoetkoming en de menselijke verantwoordelijkheid bij elkaar komen als twee kanten van dezelfde medaille. Onder het werk van de Heilige Geest, in de overtuiging van zonde en de daarmee gepaard gaande onrust: “God is pleased secretly to communicate a principle of grace or spiritual life unto the will. This, therefore, being designed to rule and bear sway in the soul, begins its conflict effectually to eject sin out of its throne and dominion; [...].”¹²⁵

De Koeijer heeft opgemerkt dat er bij Owens beschrijving van de wedergeboorte aan de hand van de ‘*confessiones*’ twee constante factoren zijn te onderscheiden. Dat de ziel ermee instemt onderworpen te zijn aan de vloek van de wet en de toorn van God, en dat zij de weg van verlossing ziet in het evangelie. Dit zou het normatieve patroon zijn voor de gelovige.¹²⁶

---

¹²¹ Owen, *Pneumatologia*, 250.

¹²² Het mag duidelijk zijn dat wedergeboorte ten diepste ook het vestigen is van gemeenschap met Christus. Dit is terug te zien in Owen`s spreken over het mystieke lichaam van Christus. Het is echter niet zo duidelijk als in andere geschriften zoals in Owen`s ‘*communion with God*’ waarbij de gemeenschap met Christus letterlijk, maar ook in hoeveelheid pagina`s centraal staat.

¹²³ Owen, *Pneumatologia*, 338-45, 348-49, 354, 55-7.

¹²⁴ Owen, *Pneumatologia*, 345-8, 349-53, 354.

¹²⁵ Owen, *Pneumatologia*, 356.

¹²⁶ R.W. de Koeijer, *Pneumatologia, Theologia Reformata* 34 (1991), 239.

In een later artikel van dezelfde auteur zijn de twee factoren nog wel te onderscheiden maar nuanceert hij het beeld van Augustinus als normatief patroon. “In de overtuiging van zonde, afgezien van de mate en intensiteit, gaat het om de noodzakelijke voorbereiding op de kennis van Christus, [...]”¹²⁷

---

¹²⁷ R.W. de Koeijer, J.Owen over de Heilige Geest (3), 811. “perturbations, sorrows, dejections, dread, fears, are no duty to any; only they are such things as sometimes ensue [...] upon that which is a duty indispensable, namely, conviction of sin.” Owen, *Pneumatologia*, 360.

Hoofdstuk 5. Evaluatie.

In hoofdstuk vier was te zien hoe wedergeboorte en schijnbekering voor Owen heel erg dicht bij elkaar liggen. Door de verlichting met de Heilige Geest kan het er alle schijn van hebben dat iemand wedergeboren is terwijl dit in werkelijkheid niet zo is. Dit roept de vraag op of Owen hiermee de zekerheid voor een gelovige niet heeft weggehaald? Gaat de gelovige op basis van de onzichtbare grens die Owen onderscheidt, niet denken uiteindelijk geen wedergebore te zijn? Wie Owen nauwkeurig leest, zal merken dat deze hier zeker niet de onzekerheid heeft willen bevorderen. Kort gezegd wil Owen dat zowel de gelovige als ongelovige van verkeerde zekerheid wordt afgebracht. Voor zowel de gelovige als ongelovige betekent dit, dat hij niet zijn grond zoekt in uiterlijke kenmerken zoals een moreel voorbeeldig leven of zelfs droefheid over de zonde *an-sich*. De gronden waarop de gelovige kan bouwen zijn, de bedoeling van de drie-enige God om te verlossen en de niet tegen te houden werking van de Heilige Geest. Dit is een troost voor juist die mens, van wie de ogen zijn geopend voor de onwil van zijn eigen wil. Daarom benadrukt Owen ook zo de noodzaak van de zondekennis. Van welke hij overigens heel pastoraal zegt dat het niet gaat om de mate waarin deze wordt gevoeld of beleefd. Juist ook omdat de kerk niet schijn en echt van elkaar kan onderscheiden wat betreft de wedergeboorte, is het van belang dat iedereen zichzelf onderzoekt of hij of zij op Gods werk alleen rust.

Verder wijst Owen op het genadige karakter van de genademiddelen zoals het Woord en de prediking daarvan. Het is Gods gewone weg, niet om te roepen vanuit het tumult van een losbandig leven, maar om de mens tegemoet te komen waar deze, gehoorzaam aan Gods bevel, gebruik maakt van de gegeven middelen. De tegemoetkoming van God bestaat uit verdere verlichting waarmee de Heilige Geest de weg bereidt tot de wedergeboorte. Waarop hij deze ook belooft te schenken. Dit benadrukt in alle scherpheid de verantwoordelijkheid van de mens, wie namelijk denkt zonder of met minder middelen te kunnen, mag niet **rekenen** op Gods genade.

Ik heb geen onderzoek gedaan naar de ontvangstgeschiedenis van dit lijvige boekwerk in Owens tijd, maar gezien de aard van ervan verwacht ik dat het niet in de eerste plaats door de gewone gelovige werd gelezen. Daarom is de laatste, en niet minst belangrijke, bedoeling van Owen ongetwijfeld geweest dat zij die geroepen waren mensen geestelijk te leiden, ijverig onderzoek zouden doen naar zichzelf met betrekking tot hun leven voor God, en naar de aard van de wedergeboorte.¹²⁸ Ik noemde al dat Owen een theoloog van de praktijk was,

---

¹²⁸ Zie voetnoot 96.

juist hierin zien we dat ook terugkomen. Hier is hij de pastor die bezorgd is over, en voor de mensen in de kerk. Zij hebben geestelijk leiders nodig die theoretisch en praktisch weten, wat het betekent door God wedergeboren te zijn en geheiligd te worden. Alleen dan kunnen de gemeenteleden geleid worden in de grazige weiden die God zijn uitverkorenen heeft toebereid.

Onderzoeksonderwerpen voor bij Owens preken

Hiermee wil ik de evaluatie van het eerste deel van deze scriptie afsluiten. De volgende stap is die naar Owens pastorale context. Bij de presentatie van 'vraagstelling en werkwijze' kwam naar voren dat het eerst de bedoeling was een vergelijking te maken met Owens preken. Deze vergelijking zou focussen op Owens pastorale vragen van de gelovige met betrekking tot het gemaakte onderscheid tussen wedergeborenen en zij die dat niet zijn. Ik heb toen gewezen op het feit dat Owen in zijn preken wedergeboorte niet vaak noemt, daardoor kwam de aanvankelijke inzet van de vergelijking in het gedrang. De smalle vraagstelling leidde niet tot bevredigende resultaten toen ik, als eerste stap, de preken ook daadwerkelijk onderzocht. Daarom heb ik nu, nadat ik ook de *Pneumatologia* heb behandeld, de vraagstelling aangaande de preken verbreed naar aanleiding van de punten uit deze evaluatie. Ik heb vier punten onderscheiden: het doel de mens van valse gronden af te brengen en hem te wijzen op de goede grond, de omgang met vragen van de gelovige, de positie van de eigen verantwoordelijkheid en als vierde de verantwoordelijkheid van geestelijke leiders. Van deze vier punten wil ik met name ingaan op de vraag naar de positie van de eigen verantwoordelijkheid. Hoe ligt de verhouding tussen Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid?

Deel II

Hoofdstuk 6. Sola Scriptura in Owens tijd.

Al eeuwenlang wordt het adagium 'sola scriptura' gezien als een aanduiding voor de verheven visie in de kerk van de Reformatie op de Schrift. De Schrift als openbaring van God zelf, was de bemiddelende autoriteit als het ging om de zaligheid van de mens. Linda Woodhead zegt het in haar boek '*an introduction to Christianity*' in niet mis te verstane bewoordingen.

“What Luther had done, in effect, was to slice out the multiple mediating authorities that had stood between the individual and God in medieval Christianity. A Christian *till then* had to tread carefully, making sure that the higher powers that controlled his or her destiny were kept sweet. Luther threw off this mentality.”¹²⁹

In de liturgie was deze verandering ten opzichte van de Middeleeuwse kerk vooral te zien en te horen in de centrale rol die de prediking kreeg, niet meer de mis maar de woordverkondiging stond centraal. Voor Calvijn was het zonneklaar, het geloof wordt gewerkt door het horen van het Woord van God, en een eeuw later is dat voor Owen niet minder duidelijk.¹³⁰ Woodhead maakt echter ook duidelijk dat dit maar een deel van het beeld is, de reformatie van Luther stond niet op zichzelf en kwam voort vanuit de behoefte naar hervorming die ook in de Middeleeuwen al aanwezig was.¹³¹ Ander recent onderzoek wijst er bovendien op dat de Reformatie niet alleen reformatie was, er was ook continuïteit met gedachten in de Middeleeuwen. Zo was de Schrift ook voor de Middeleeuwse theologen een boek van goddelijke oorsprong. Zij beaamden dat dientengevolge de Bijbel regel was voor leer en leven, de discussie tussen de Reformatie en de Katholieke kerk moet vooral gezien worden in het licht van de vraag naar de status van andere autoriteiten zoals het kerkelijk leergezag.¹³² Voor Owen is het, net als voor de reformatoren een eeuw eerder, duidelijk dat de Schrift de leer van de kerk bepaalt, theologen hebben niet het primaat van Schriftinterpretatie in handen. Uiteindelijk heeft alleen God interpretatief gezag, en daarom is

---

¹²⁹ Linda Woodhead, *an introduction to Christianity*, (Cambridge, University Press, 2004), 159.

¹³⁰ Zo zegt Calvijn in zijn institutie dat het geloof evenmin van het woord losgemaakt kan worden als de zonnestrallen van de zon. Calvijn, *Institutie*, III.2.6. Owen, *Pneumatologia*, 230.

¹³¹ Woodhead, *an introduction*, 160.

¹³² “This [...] manifests continuity between the medieval conception of Scripture and the high doctrine of the inspiration and authority of Scripture held by the Reformers [...]. But, over against many of the writers of the preceding centuries, the Reformers were in a position to press in a radical way the point of how *the* scriptural rule functioned in the context of other claims of authority – whether of tradition or churchly *magisterum* (leer-authoriteit).” R. Muller, *Holy Scripture*, [PRRD2], [2^e druk], (Grand Rapids: Baker Academic, 2006), 64.

de Schrift ook niet los te maken van de Heilige Geest.¹³³ Toch is voor Owen de situatie inmiddels aanzienlijk veranderd. De discussie over het woord wordt door hem niet primair met de Katholieken gevoerd, maar met mensen die, evenals Owen zelf, het absolute gezag van de Schrift erkenden. De discussie met hen ging daarom niet over de Schrift zelf, maar over de interpretatie van de Schrift met daarin de rol van de menselijke rede.¹³⁴

Ik laat deze discussie verder liggen omdat die ook al eerder aan bod is gekomen. Prediking van het Woord is voor Owen het middel om mensen te trekken tot God.¹³⁵ Zo is het niet verwonderlijk dat prediking een belangrijk deel uitmaakte van het werk van predikanten. Hierbij is het belangrijk om in de gaten te houden dat er geen sprake was van een duidelijke tweedeling tussen theorie en praktijk. Van Calvijn is bekend dat wat hij schreef en overdacht voor in zijn commentaren, ook terecht kwam in lezingen of preken.¹³⁶ Zo is er ook sprake van wederzijdse beïnvloeding tussen de *Pneumatologia* en Owens preken, al is het onduidelijk hoever deze beïnvloeding strekt en waaruit zij precies bestaat.¹³⁷ Dit is uiteraard jammer omdat het a-priori, voor onderzoek naar de preken zelf, al meer duidelijkheid had kunnen geven over hoe Owen de relatie tussen theorie en praktijk gestalte gaf.

De beschrijving van de context waarin de preken tot stand zijn gekomen kunt u vinden aan het begin van iedere preekbespreking. Daarbij geldt, voor zover deze context bekend en voorhanden is.

---

¹³³ de Vries, *Die... liefgehad*, 155-6.

¹³⁴ “Owen had little, if any, dispute with his two most frequent foes, the Arminians and the Socinians. Both professed to hold to the Scripture principle, and Owens conflict with them focused not on the principle itself, but on the principles of interpretation, the relationship of reason to revelation and other such methodological foundations.” Trueman, *The Claims*, 65.

¹³⁵ “the plain preaching of it (the word of God’s grace) hath this power upon the souls of men, to convince them, convert them, draw them home to God [...]” J. Owen, *Posthumous Sermons*, [Works 9], [2^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1976). 235. Een vergelijkbaar citaat bij Calvijn vond ik via: Dawn de Vries, ‘Calvin’s preaching’, in: D.M.McKim (red.), *The Cambridge Companion to John Calvin*, [3^e druk], (Cambridge, University Press, 2008), 106. In Calvijns commentaar op Romeinen 11:14 staat: “Observe here that the minister of the word is said in some way to save those whom he leads to the obedience of faith. [...] preaching is an instrument for effecting the salvation of the faithful, and though it can do nothing without the Spirit of God, yet through his inward operation it produces the most powerful effects.”

¹³⁶ Mirjam van Veen, *Calvijn*, (Kampen, Kok, 2006), 96.

¹³⁷ “De meerderheid van deze geschriften vindt zoals inmiddels gebruikelijk haar oorsprong in preken. Werd het Oxfordse publiek van hoorders gevormd door studenten aan de universiteit, de context van twee later verschenen geschriften moeten we zoeken in de gemeenten waar Owen na het herstel van de monarchie werkte.” de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 150. Vanuit de context lijkt het erop dat de Koeijer hier doelt op o.a. de *Pneumatologia*, hij maakt dit echter niet expliciet duidelijk. Wat ook ontbreekt is een bronverwijzing waardoor het zoeken naar achtergrondinformatie hierover erg lastig wordt. Helaas heb ik, mede daardoor, tot nu toe, niets meer kunnen achterhalen over de natuur, en mate van beïnvloeding, tussen Owens preken en zijn *Pneumatologia*.

Hoofdstuk 7. Preekbespreking.

Sermon I, 1646 ¹³⁸

De eerste te bespreken preek werd voor het parlement gehouden aan het einde van de eerste burgeroorlog, 29 april 1646. Er was in 1645 een beslissende overwinning behaald op de koninklijke troepen bij Naseby zodat het tij was gekeerd in het voordeel van de puriteins-parlementaire zaak en in de voorgaande maand hadden de laatste royalistische generaals zich moeten overgeven.¹³⁹ Op 22 april was Cromwell als overwinnaar teruggekeerd en Owen werd gevraagd te preken. Dit betekent dat deze preek gehouden is toen Owen nog niet zo heel lang als predikant werkzaam was.

Owen geeft in deze preek een bijzondere reflectie op de gebeurtenissen als zijnde het genadige werk van Gods voorzienigheid. Owen wijst erop dat de behaalde overwinning niet mag leiden tot hoogmoed, zij is geen mensenwerk geweest maar een genadige gift van God. Dat betekent dat Engeland niet mag rusten in de overwinning, maar zij moet opzien naar God. Nu God heeft gezorgd dat het evangelie zijn loop kan hebben in Engeland en Schotland, moeten de overwinnaars ook opzien naar hem die het evangelie ook kan onderhouden. Voor Owen is het duidelijk dat de gebeurtenissen van de afgelopen tijd een overwinning zijn van het ware evangelie over het valse evangelie, wat ook voor Owen geen evangelie is. Dit blijkt verder uit het feit dat Owen later spreekt over de duisternis van het Katholicisme, wanneer hij het heeft over de Spaanse natie. De behaalde overwinning, een bevestiging van het evangelie, geeft Engeland de verantwoordelijkheid God daarvoor op juiste wijze te eren. De mens is enkel de secundaire oorzaak van de overwinning en moet zien op God als de primaire oorzaak. Buiten en tegen verdienste in is Engeland met deze overwinning van het protestantisme verheven boven andere naties en volken zoals Spanje. Dat dit alles enkel product is van Gods barmhartigheid behoort de nederigheid en het gebed te bevorderen. De menselijke verantwoordelijkheid is God te bidden of hij het gegeven evangelie ook zal bewaren. Owen roept op om de gegeven genade niet te verkwanselen, de kandelaar wordt niet geplaatst vanwege menselijke verdienste maar kan wel vanwege de zonde worden weggenomen. Dit betekent dat het de verantwoordelijkheid is van de overwinnaar om het evangelie ijverig te verbreiden in de overwonnen gebieden, vanwaar, in geestelijke duisternis, de roep klinkt 'kom over en help ons'.

---

¹³⁸ J.Owen, *Sermons*, [Works 8], [2^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1967), 1-41.

¹³⁹ de Koeijer, *Geestelijke strijd*, 94.

Wat opvalt in deze preek is Owens nadruk op Gods vrijmacht en voorzienigheid.¹⁴⁰ Alle omstandigheden hier op aarde zijn enkel het was waarop het zegel van Gods bedoeling wordt gedrukt. Wanneer God het evangelie ergens vestigt, is dat Zijn genade maar wanneer hij een land of volk voorbij gaat, is dat niet minder van Hem, tot een betonen van Zijn rechtvaardigheid. Romeinen 9:22 en Mattheüs 11:25-26 worden hier aangehaald als kernteksten, het is Gods vrijmachtige wil waardoor hij Zijn lankmoedigheid of toorn bewijst. Hetzelfde onderscheid is er ook particulier, wanneer de ene mens door het evangelie wel effectief tot bekering komt en aan de andere mens voorbij wordt gegaan.¹⁴¹ Wanneer Owen vraagt naar Gods bedoeling daarmee, dan wijst hij eerst op het ontbreken van vruchten die het evangelie waard zijn. Dit is van belang omdat hij zo begint met de verantwoordelijkheid die de mens heeft met betrekking tot de hem gegeven genade. In tweede instantie wijst hij echter op onze menselijke maat, wij zien gemakkelijk de grote berg van Gods rechtvaardigheid maar zijn oordelen zijn als een grote diepte waarin wij niet tot de bodem kunnen zien.¹⁴²

Owen wil met deze nadruk op Gods eeuwige bedoeling in eerste instantie bereiken, dat de ogen van zijn hoorders opengaan voor het genadige karakter van de door de Cromwell behaalde overwinning. Werkt deze nadruk op voorzienigheid geen fatalisme in de hand? Het eerste waarop ik in dit verband wil wijzen is de menselijke verantwoordelijkheid die Owen in deze preek sterk naar voren laat komen. Het evangelie is gegeven en wat is de reactie op dit evangelie? De tegenwerping dat ook de menselijke reactie al in de hemel is vastgelegd lost Owen op met behulp van Aristotelische metafysica en is het tweede aspect.¹⁴³ In deze metafysica is God de eerste en primaire oorzaak van alle dingen, mensen zijn secundaire oorzaken. Terwijl God door secundaire oorzaken heen werkt, zijn mensen toch geschapen naar hun aard en hebben zij ook een wil overeenkomstig die aard. De mens is dus vrij overeenkomstig zijn eigen natuur, deze vrijheid neemt God niet weg maar hij neemt deze

---

¹⁴⁰ Efeze 1:11: “[...] wij, die te voren verordineerd waren naar het voornemen Desgenen, Die alle dingen werkt naar den raad van Zijn wil.” Deze tekst noemt Owen als bewijs dat alle dingen hier beneden, in het bijzonder de dingen die de voortgang van het evangelie betreffen, gereguleerd worden naar Gods eeuwig besluit. “[...] how all things here below, especially such as concen the gospel and Church of Christ, are carried along through innumerable varieties and a world of contingencies, according to the regular motions and goings forth of a free, eternal, unchangeable decree: [...]” Owen, *Sermons*, 6. Zie ook pagina 13 waar hij dit punt nog een keer maakt.

¹⁴¹ Owen, *Sermons*, 15-6

¹⁴² “The righteousness of God is a great mountain, easy to be seen; but his judgements are like the great deep: who can search into the bottom thereof?” Owen, *Sermons*, 16. Zie Psalm 36:7.

¹⁴³ In hoofdstuk 3 kwam al naar voren dat Owen gebruik maakt van een aangepaste versie van Aristoteles gedachtengoed. Trueman schrijft dat dit gebruik van Aristoteles, de theologen van de gereformeerde orthodoxie het verwijt heeft opgeleverd af te wijken van de zuiverheid van de eerste reformatie. Trueman bestrijdt dit, o.a. door erop te wijzen dat aangepast Aristotelianisme onderdeel was van het toenmalige dominante wereldbeeld. Trueman, *The Claims*, 34-6.

vrijheid op in Zijn raadsbesluit.¹⁴⁴ Het laatste en belangrijke punt voor een juist verstaan van deze kwestie is, dat de vrijmacht van God voor Owen een evident bijbels gegeven is. Daarmee is het voor hem een kwestie van waarheid en eerlijkheid geworden, God is God en daarom is er de gepaste afstand tussen God en de mens.

Vanuit deze eerste voor het parlement gehouden en overgeleverde preek van Owen worden zo een aantal speerpunten van Owens theologie blootgelegd. Owen heeft het in deze preek over God als de vrijmachtige Gever van genade en evangelie. Wat betreft de mensen als ontvangers benadrukt hij dat er geen verdienste in hen is om het evangelie te ontvangen. Net zo min als specifieke *demerits* er de oorzaak van kunnen zijn dat God met Zijn evangelie aan een volk voorbijgaat. Alleen de zondige staat van de mens zelf mag als *demerit* worden aangemerkt maar dat is in beginsel voor alle volken en mensen gelijk.¹⁴⁵ Mensen verdienen niet dat er goed aan hen wordt gedaan maar het is niet zo dat ze in vergelijking met anderen verdienen dat het goede aan hen niet wordt gedaan! Dit is direct gerelateerd aan de aard van het evangelie als de boodschap van de oneindige waarde van Christus bloed. Dit bloed is genoeg voor het uitwissen van alle zonde tegen het evangelie of tegen Gods wetten. De menselijke zonde kan wel blokkades opwerpen in het ontvangen van het evangelie, maar kan niet verhinderen dat God het zendt. In dit laatste onderscheid is opnieuw de onderliggende nadruk op menselijke verantwoordelijkheid te zien. Het is in de macht van de mens ervoor te waken blokkades voor het evangelie op te werpen. In feite wordt de mens gevraagd zich over te geven aan het evangelie.

In deze preek ging Owen in op God als eerste oorzaak van het evangelie, Gods vrijmachtige genade is fundament voor het zenden ervan. Mensen, en in deze preek vooral volken, zijn secundaire oorzaken en subjecten van het evangelie. Deze preek heeft het karakter van een tijdrede die ingaat op actuele omstandigheden. Owen presenteert in deze preek al het verschil tussen objectieve genademiddelen die God aanbiedt, en de aanvaarding of reactie van het subject daarop. In hoofdstuk vier werd duidelijk dat de menselijke wilsreactie niet afdoet aan de objectieve goedheid van het middel, maar dat deze reactie er wel voor kan zorgen dat God genade wordt weerstaan. Die scherpte ligt ook in deze preek. Het evangelie wordt gezonden met een tweevoudige bedoeling, tot allen met als doel overtuiging van Gods macht en rechtvaardigheid, en tot individuen met "His purpose of saving some in and by Jesus Christ, effectually to bring them unto himself, for the praise of his glorious grace. Upon whomsoever the seal of the Lord is stamped, that God knows them, and owns them as his,

---

¹⁴⁴ Zie ook vrije wil in hoofdstuk 4.

¹⁴⁵ Owen, *Sermons*, 19

to them he will cause his gospel to be revealed.”¹⁴⁶

In deze preek toont Owen wat er in zijn hart is, verwondering over de almachtige God die de mens ongevraagd en tegen verdienste in tegemoet komt. Bovendien is Owens zorg, over het zorgvuldig omgaan met gegeven genade, te onderscheiden. De grond van de genade ligt niet in de mens maar in God en is daarom vast en betrouwbaar. Ondanks moeilijkheden die tegen het evangelie in gaan zal Gods bedoeling in vervulling gaan. De relatie die Owen ziet tussen Gods bedoeling en menselijke verantwoordelijkheid is dat de laatste zijn ruimte krijgt binnen Gods plan. Zo komt er zicht op het genadige karakter van God in Zijn bedoeling met mensen.

Sermons XVII en XVIII, 1670 ¹⁴⁷

In vergelijking met de vorige preek is deze relatief kort. Paulus schaamt zich het evangelie niet omdat het de kracht van God is tot zaligheid.¹⁴⁸ Owen gaat allereerst in op de inhoud van schaamte. Dit is een verstoring en gesteldheid van de geest, vanwege kwade en dwaze dingen die een mens in zijn beleving onderwerp maken van vermaning en spot.¹⁴⁹ Paulus heeft het hier niet over objectieve schaamte, alsof hem schaamtevolle dingen worden aangedaan. Het is namelijk niet waarschijnlijk dat Paulus in Rome verwacht geen kwaad te worden aangedaan. Het gaat over schaamte in de persoon, waardoor hij niet meer van doen zou willen hebben met de dingen waarvoor hij zich schaamt. Op die manier schaamt Paulus zich niet voor het evangelie.

Owen wijst op de zaken in het evangelie waarvoor de mens het gevaar loopt zich te schamen. Beginnend bij het kruis, een dwaasheid voor de wereld, noemt hij verder de openbaring van God als drie-enig. Een belangrijke plaats heeft daarin de Heilige Geest, niet omdat Hij de belangrijkste persoon van de drie-eenheid zou zijn maar omdat “the whole work of gloryfying God is committed to the Holy Ghost... to do the work of God in the world, and carry on all the concerns of the covenant.”¹⁵⁰ Dat betekent dat de Heilige Geest voor de mens de oorsprong is van alle ware en zaligmakende kennis van God. Owen roept zijn hoorder dan ook expliciet op om zich niet te schamen voor de waarheid wat de Geest

---

¹⁴⁶ Owen, *Sermons*, 15

¹⁴⁷ Owen, *Posthumous Sermons*, 217-37

¹⁴⁸ Preek n.a.v. Romeinen 1:16: “Want ik schaam mij het evangelie van Christus niet; want het is een kracht Gods tot zaligheid een ieder, die gelooft, eerst de Jood en ook de Griek.”

¹⁴⁹ Owen, *Posthumous Sermons*, 221

¹⁵⁰ Owen, *Posthumous Sermons*, 226

aangaat.¹⁵¹ Om te voorkomen dat de Heilige Geest en zijn werk verabsoluteerd worden, geeft hij drie aanwijzingen om de Heilige Geest te onderscheiden van andere geesten. De tweede daarvan kwam al naar voren in hoofdstuk zes, namelijk dat de Heilige Geest altijd samen gaat met het woord.¹⁵² Het evangelie is het instrument in de handen van de Heilige Geest, de kracht van God tot zaligheid. Daarom is het niet alleen een voorschrift voor de mens zich niet te schamen voor het evangelie, het is zelfs noodzakelijk dat de mens niets tegen het evangelie heeft, alleen het evangelie is de weg tot de rust in Christus. Zonder deze weg te betreden is er geen enkele manier om te komen tot, en in te gaan in, de eeuwige rust.

In deze preek is Owen de pastor die de menselijke gesteldheid ten aanzien van het evangelie probeert te peilen. Verder komt hier ook het polemische karakter van Owens theologie opnieuw naar voren. In de *Pneumatologia* werd vooral duidelijk dat Owen polemiseerde tegen Sociniaanse en Arminiaanse gedachten. In hoofdstuk één werd echter een citaat aangehaald waarin ook de Quakers een plaats hadden. Wanneer Owen het hier heeft over het gevaar van verabsolutering van de Heilige Geest dan heeft hij hen op het oog.

“The Quakers privileged the action of the Holy Spirit, working immediatly and directly over the work of Christ in history and in the gospels. Knowledge of God was mediated to man- and womankind neither through the sacraments, nor through scripture but trough the indwelling spirit. This empowered those beyond the margins of literacy and it obviated the need for an ordained ministry.”¹⁵³

Zo nivelleerde de Geest het onderscheid tussen geleerde en leek in de theologie van de Quakers. Het is goed mogelijk dat deze theologie ook tot de verbeelding heeft gesproken van de gemeenteleden die Owen voor zich had. Owens nadruk op het samengaan van woord en Geest is in dat kader goed te verklaren. Dat de Triniteit bij Owen een prominente plaats inneemt, blijkt verder uit het feit dat hij deze doctrine noemt als tweede van de vaak versmadede belangrijke leerstellingen uit het evangelie. De Drie-eenheid bespreekt Owen hier ook in het kader van het verbond, Christus kwam vanwege de belofte die de Vader had gegeven. De Heilige Geest komt om alle dingen, die het verbond van genade tussen de Vader en de Zoon aangaan, te volbrengen, en dit naar Christus belofte.

---

¹⁵¹ Owen, *Posthumous Sermons*, 227

¹⁵² Owen, *Posthumous Sermons*, 227, Zie Jesaja 59:21.

¹⁵³ John Morill, ‘The Puritan Revolution’, in: *The Cambridge ... to Puritanism*, 79. De beweging van de Quakers ontstond onder leiding van George Fox, en volgens de auteur van het citaat in hoofdstuk één, zo’n 30 jaar voor 1974. Zie: Bisschop, ‘Geschiedenis’, 75. Verder ook: Goold, prefatory note, in: Owen, *Pneumatologia*, 2.

Wat betreft de subjecten van dit evangelie, zij zijn ook een oorzaak waardoor de wereld zich schaamt voor het evangelie. Ze kennen de wet niet en zijn niets in vergelijking met de groten en wijzen die Paulus tegenkwam in Rome. Wordt een mens niet genoodzaakt zich te schamen voor volgelingen zoals Christus had, vrouwen, kinderen en vissers? Het zijn juist deze nederige mensen, zo zegt Owen, die een mens gezelschap zou moeten houden om tot heerlijkheid te komen.¹⁵⁴ Opvallend is overigens dat in deze preek geen grote plaats is weggelegd voor de verantwoordelijkheid van de mens. Waar er verantwoordelijkheid is, daar is dat in de oproep aan de mens zich niet te schamen voor het evangelie. De nadruk van Owens preek ligt echter op de inhoud van dit evangelie, omdat daar Gods kracht in te vinden is, zou de mens zich er niet voor moeten schamen.

Sermon XVI, +/-1680 ¹⁵⁵

Met de vraag van de Farizeeën aan Jezus over het verdienen van zonde en oordeel in de hand, schetst Owen een beeld van een tijd waarin God zijn oordelen laat komen over een natie.¹⁵⁶ Soms gebeurt dit door de hand van mensen en andere keren als een directe daad van zijn voorzienigheid. Daarbij zijn particuliere oordelen vaak publieke waarschuwingen voor hen over wie het oordeel nog niet is gekomen. Deze waarschuwingen zelf hebben soms ook de expliciete vorm van het latere oordeel. Het bloed dat Pilatus had vergoten met het zwaard en de dood van een groep mensen door de val van een toren, waren aanwijzingen voor de aard van het oordeel over Jeruzalem, zo zegt Owen. Deze waarschuwingen moeten gevolgd worden door berouw en bekering opdat God zijn oordeel zal afwenden. Is dit berouw er niet dan is het oordeel onafwendbaar, al is er zelfs dan de hoop dat God een zaad zal behouden tot opnieuw ontkiemen van de kerk. De andere mogelijkheid is dat God zich geheel terugtrekt en een land overlaat aan het oordeel van afgodendienst, valse godsdienst en allerlei andere soorten van slechtheid. Jeremia's profetieën zijn voor Owen een voorbeeld van waarschuwingen die door een volk worden afgewezen, op basis van bijzondere privileges. De status als kinderen van Abraham en de tempel, waren volgens hen garanties dat God zijn verbond met hen in stand zou houden. De Israëlieten vertrouwden op hun eigen positie, hun eigen kracht en zelfs op anderen, maar niet op God en zijn genade.

De relevantie voor vandaag stelt Owen daarna aan de orde. "What is our own concernment in these things, -what are we, for our own good, to learn by the blessed instruction given us

---

¹⁵⁴ Owen, *Posthumous Sermons*, 222-3, 228

¹⁵⁵ Owen, *Sermons*, 593-658

¹⁵⁶ Preek n.a.v. Lukas 8:1-5.

by our Lord Jezus Christ, in his interpretation of the providential occurrences mentioned in the text?"¹⁵⁷ Ik zal bij enkele van de acht punten die Owen noemt stilstaan. De eerste is Owens vraag wanneer en welke zonde voor een onafwendbaar oordeel zorgt zonder bekering? Als antwoord daarop noemt hij het algemeen voorkomen van allerlei soorten zonden, toch wil hij daar niet bij stilstaan en een catalogus van zonden noemen. Owen stoot door naar wat hij ziet als de zonde van de mens die in de kerk zit, het ophouden van een uiterlijke vorm zonder innerlijk leven met God is zijn grote zorg.

"We are all Protestants, and will abide to be of the Protestant religion. Buth wherein? In the Confession, and all the outward forms of the rule and worship of the church. But are men changed, renewed, converted to God, by the doctrine of this religion? Are they made humble, holy, zealous, fruitful in good works by it? –have they experience of the power of it in their own souls, in its transforming of them into the image of God? Without these things, it is of very little avail what religion men profess."¹⁵⁸

Het citaat laat zien dat bekering bij Owen, bekering is door God en de kracht van het evangelie. Vervolgens geeft hij aan wat daar de uitwerking van is, een nederige mens die ijverig en vruchtbaar is in goede werken. Het gaat echter verder, bekering is een kracht in de ziel, een opnieuw veranderen in het verloren beeld van God. Owen pleit voor een reëel werk van God op het innerlijk, dit werk is echter wel degelijk ook aan de buitenkant te zien in goede en heilige werken. Vervolgens gaat hij in op de zonde tegen de Heilige Geest, wat Owen hier vooral ziet in een volharden in tegenstand en in minachting van de Heilige Geest. Voor hen die volharden in deze tegenstand, met name tegen het werk van wedergeboorte en gebed, is het oordeel onafwendbaar.

Wat zijn nu de manieren die God heeft aangewezen om het oordeel te ontkomen, wat is de aard van de vereiste bekering en het berouw? In antwoord op deze vraag noemt Owen onder meer een reële overtuiging van zonde en een besef van het oordeel, het oordeel dat God in zijn toorn over de zonde doet komen. Maar vanwaar kan zo'n diepgaande reformatie worden verwacht?¹⁵⁹ Hier begint Owen bij de soevereine genade van God door zijn Heilige Geest. Zonder dit middel zijn alle andere middelen ijdel. Owen blijft echter ernstig wanneer hij zegt dat het zover met Engeland is gekomen, dat, wanneer er van die genade niet méér

---

¹⁵⁷ Owen, *Sermons*, 609.

¹⁵⁸ Owen, *Sermons*, 612-3.

¹⁵⁹ "Whence, of from what causes such a reformation may be expected as may be useful unto the turning away of impendent judgements?" Owen, *Sermons*, 639.

gevonden wordt dan in gewoonlijke maat, de breuken niet kunnen worden geheeld.¹⁶⁰ Hierop stelt Owen zelf de vraag of er nog genade verwacht mag worden? Volgens hem is er geen andere grond voor deze hoop dan een soevereine daad van God, dezelfde genade waarmee God ook de kerk van het Oude Testament heeft gered.¹⁶¹

Op deze soevereine genade van God komt Owen dan terug aan het einde van de preek. Daar bespreekt hij wat er in het hart gevonden moet worden, en welke plichten er in een eeuw van kerkelijk verval van de mens worden gevraagd, wanneer alle andere middelen gefaald lijken te hebben. Een van de belangrijke plichten is dat er ernstig, continu en met volharding wordt gebeden, om de genadige werkingen van de Heilige Geest. Die werkingen zijn de enige weg tot verlossing en gebed is de enige hulp die echt te bieden is aan een natie onder het oordeel. Bovendien heeft dit bidden een drievoudig voordeel, deze plicht kan niemand hinderen, ook niet in een tijd van vervolging. Bovendien zal de Heilige Geest het bidden ook zegenen voor de bidder. De Heilige Geest zal zich niet terugtrekken van hen, die hem hoogachten en prijzen tegenover anderen. Verder zal de bidder in het bidden ook getuigenis geven van God en zijn genade ten aanzien van de vervloekte profaanheid van de wereld, die dit enige middel tot behoud minacht en verwerpt.

Deze preek is ruim twintig jaar later gehouden dan de preek voor het parlement die als eerste in dit hoofdstuk is besproken. Het valt op dat Owen nog steeds de prediker is van de absolute soevereiniteit van God. Gods genade is de grond van alle ware heerschappij van het evangelie en dus ook van ware bekering. Verder komt ook de nadruk op de menselijke verantwoordelijkheid hier opnieuw heel sterk naar voren, het gaat nog steeds om de reactie van de mens op dit evangelie. De inhoud en boodschap van dit evangelie is echter niet alleen genade, zo zegt Owen nu, enkele jaren voor zijn dood. Er is ook de andere kant van genade, namelijk oordeel en dood. De vraag komt op Owens hoorders af, wat is hun reactie op die oordelen? Zet het evangelie aan tot bekering en ijver in de genademiddelen, die God heeft gegeven om dit oordeel af te wenden?

Was er in de preek uit 1646 de hoopvolle oproep tot gebed om de *vasthoudende* genade van God. Owen moet nu constateren dat het erop lijkt dat de Geest zich terugtrekt en dat het oordeel onafwendbaar is. De kandelaar die was opgezet in 1646 lijkt weggenomen te worden omstreeks 1680. Dit zorgt ervoor dat deze preek niet zozeer optimistisch is, ze is doortrokken van een diep besef van de ernst van het evangelie. Tegelijkertijd is er de verwijzing naar Gods genade, het oordeel is er *nog* niet en God geeft *nog* waarschuwingen

---

¹⁶⁰ Owen, *Sermons*, 639.

¹⁶¹ Owen geeft hier Ezechiël 36:22-28, het 'Ik zal' van God is de hoop voor de kerk.

en middelen, zodat het oordeel *nog* kan worden afgewend.

Al is deze preek gehouden voor particuliere gemeentes en niet voor het parlement, niet minder dan in de eerste preek is in deze preek Owens betrokkenheid aanwezig op de tijd waarin hij leeft. Dit zorgt ervoor dat ook deze preek het karakter krijgt van een tijdrede. Deze betrokkenheid zorgt er echter opnieuw voor dat Owen slechts zijdelings particuliere bekering aan de orde stelt. Waar het wel over gaat is de verantwoordelijkheid van de gelovige. Zij kunnen hun bijdrage leveren door gebed voor de wereld, zo kunnen zij het oordeel over de kerk en over de natie afgewend zien worden. De onderliggende gedachte daarbij is dat God juist ook door de gelovigen betrokken is op de wereldgeschiedenis. Het reële en innerlijke werk van de Heilige Geest krijgt in deze preek dan ook een bredere scope, het heeft een functie in, en is noodzakelijk voor, de bekering van de natie als geheel.

Discourse I, 1672 ¹⁶²

Deze lezing gaat over de vraag wat voor overtuiging van zonde er nodig is voor een zondaar om toegang tot Christus te verkrijgen. Eerst maakt Owen het duidelijke statement dat hij wil blijven bij die mate van overtuiging die hij noodzakelijk acht, opdat hij mensen niet zou ontmoedigen hun toevlucht tot Christus te zoeken. De reden dat hij zich op dit terrein van het menselijk geweten wil begeven is, omdat sommigen van zichzelf zeiden dat ze nog niet die ervaring hadden die door anderen als maatgevend werd gepresenteerd. Van zichzelf zegt hij: "I would not betray the truth of God, nor the souls of any."¹⁶³ Daarom maakt Owen hier niet allerlei onderscheidingen in gemoedstoestanden van de geest, maar noemt hij alleen enkele teksten. De eerste is Markus 2:17. "Ik ben niet gekomen om te roepen rechtvaardigen, maar zondaren tot bekering." Hier zou de vraag op kunnen komen naar het verschil tussen Gods roepen en de effectieve wedergeboorte. Owen stelt echter zelf de vraag, welke soorten zondaren roept Christus? "Whom he calls to repentance, he calls to faith; and whom he calls to faith, that they may truly believe, they are sinners,"¹⁶⁴ Het antwoord is dus dat Christus zondaren roept, in tegenstelling tot rechtvaardigen die vertrouwen in zichzelf, of hun rechtvaardigheid zoeken in hun werken. Christus vraagt echter wel verloren zondaren, wanneer is een mens dat dan subjectief gezien? Dit is de mens die

---

¹⁶² Owen, *Posthumous Sermons*, 358-61. Over deze lezing zegt Goold: "They were delivered at church meetings for the purposes of devotion and conference among Christian brethren; and they relate to a particular department of Christian ethics. Casuistry- the science of doctrine of conscience." Goold, prefatory note, in: Owen, *Posthumous Sermons*, 358.

¹⁶³ Owen, *Posthumous Sermons*, 361.

¹⁶⁴ Owen, *Posthumous Sermons*, 360.

ervan overtuigd is een zondaar te zijn, in de toestand en in de wegen die hij gaat. Deze overtuiging is volgens Owen een soort onrust die getekend wordt in de woorden, 'zij die ziek zijn'. Deze mensen hebben een dokter nodig, voelen dat ze een dokter nodig hebben, omdat ze weten dat ze anders zullen sterven. Owen acht dit noodzakelijk gezien het feit dat hij heeft gezegd: "I would only show what I judge to be necessary, as that without it a soul cannot be supposed sincerely to have closed with Christ."¹⁶⁵

Het laatste wat Owen noemt is vanuit Mattheus 11:28 waarin de uitnodiging staat: "komt tot mij allen die werkt en zwaar belast bent."¹⁶⁶ Owen concludeert uit deze woorden dat zij effectief worden geroepen, die zien dat hun eigen werken geen effect hebben. Zij die zien dat deze werken niet bijdragen aan een naderen tot God raken daardoor belast met zorg en teleurstelling. Het eerste wat Owen daarom nodig acht is een gevoel van onzekerheid en vermoeidheid, al geeft hij niet aan hoe sterk dat gevoel moet zijn. Gezien de insteek waarmee hij begon, om juist ontmoediging weg te nemen, vermoed ik dat hij dit bewust achterwege laat. Het beslissende punt ziet Owen hierin, dat sommigen hoop in zichzelf of anderen houden. Degenen die tot zichzelf zeggen, het is hopeloos met mij, maar juist daarom ga ik tot Christus, zijn effectief geroepen. De hoopvolle mensen in zichzelf, zo blijkt uit het resultaat, zijn dat blijkbaar niet. Wil iemand dus weten of hij basis heeft om tot Christus te gaan, dan dient hij te letten op zijn reactie op het evangelie, heb ik mijn hoop al bij Christus gezocht? Dit is een beweging die de lezer vreemd kan overkomen, juist omdat de vraag was of men genoeg basis had om naar Christus toe te gaan. Owen impliceert hiermee dat de mens niet moet vragen naar de hoeveelheid van de subjectieve overtuiging van zonde. Pas achteraf is te zien dat de roeping effectief was tot wedergeboorte, de mens moet het doen met de roeping die vanuit het evangelie tot hem komt. Dit past volledig in het kader van de menselijke verantwoordelijkheid, die Owen zoals al eerder duidelijk werd, keer op keer sterk benadrukt. Heeft de mens de toevlucht al tot Christus genomen?

Owen komt hier naar voren als iemand die weet wat voor vragen er leven in de gemeente. Hij probeert zorgvuldig te zijn in het opereren met de gewetens van de mensen die aan zijn zorg zijn toevertrouwd. Het onderscheid, wat tussen zondaren en rechtvaardigen wordt gemaakt, valt samen met het onderscheid tussen wedergeborenen en zij die dat niet zijn. Zij die hun ellende niet beseffen zijn in zekere zin nog geen echte zondaren, zij zijn rechtvaardigen in zichzelf. Het subjectieve verschil tussen die twee soorten mensen is wat men voor zelfkennis heeft en wat men ermee doet.

---

¹⁶⁵ Owen, *Posthumous Sermons*, 359.

¹⁶⁶ King James: "...all ye that **labour** and are heavy laden..."

Hoofdstuk 8. Preken evaluatie.

Het beeld dat uit deze preken naar voren komt is van een prediker die subjectiviteit zoveel mogelijk wil vermijden. Owen refereert in deze preken niet aan een onderscheid, tussen de mens die al ver gevorderd is op de weg van de wedergeboorte en zij die nog maar op de voorbereidende weg zijn. Owen benadrukt dat de mens zijn zonden moet laten, en moet strijden om het beeld van Christus gelijkvormig te worden. Hij verbindt dit echter niet met een niveau van vordering, van een staten en standenleer is bij hem geen sprake. Owen preekt de soevereiniteit van God, diens genade en de verantwoordelijkheid van de mens daarin. Daar wil hij het echter graag bij laten, zoals blijkt uit de reden die hij opgeeft voor het houden van de besproken lezing.

Gods soevereiniteit komt in deze preken naar voren, maar ze leidt in zijn preken niet tot fatalisme omdat zij gepaard gaat met grote genade. God geeft in zijn soevereiniteit genademiddelen waardoor hij belooft te werken en Owen is de prediker, die ze als tools aan zijn gemeente aanreikt. Voor Owen staat op de voorgrond dat de gemeente is bedeed met velerlei genade en genademiddelen. Voor het gebruiken van deze 'tools' geeft hij zijn gemeente aanwijzingen, hoe vaak, en in welke situaties moeten ze worden gebruikt? Wat betreft het eerste kan het niet vaak genoeg zijn, wie wil groeien in de genade en kennis van Christus wordt geroepen er voortdurend en volhardend gebruik van te maken. Wat betreft het tweede, daarin toont Owen zich de pastor die zich bewust is van zijn tijd. Hij roept zijn toehoorders op, de Bijbelse middelen als gebed en woordverkondiging te gebruiken. In het gewoel van de tijd en van het eigen hart zijn dat de dingen die voor rust en vrede zorgen.

De tijd is voor Owen zo belangrijk omdat de mens in de tijd die hem is gegeven tot God moet komen. Scherp schetst Owen dit in de preek voor het parlement, het is nu de tijd waarin God genade geeft aan Engeland, de tijd waarin Hij de kandelaar heeft opgericht. Deze tijd brengt automatisch verantwoordelijkheid met zich mee want iedere gegeven genade, ook de tijd, wordt een oordeel voor de mens die haar minacht en verwerpt. Voor Owen is de centrale vraag niet of een mens al deel heeft aan voorbereidende werken, deze voorbereidende werken worden namelijk uitgedeeld. De centrale vraag voor het menselijk subject is, of hij er al volledig deel aan heeft. Is dat niet het geval dan dient hij daartoe ijverig te zijn, ieder moment kan namelijk het moment zijn dat God ook zijn voorbereidende genade terug trekt.

Daar waar de mens persoonlijk vragen heeft over zijn toestand, legt hij hem de vraag voor hoe zijn reactie is op het evangelie van Jezus Christus. Zo blijft de verantwoordelijkheid van de mens overeind staan zonder in botsing te komen met Gods verborgen besluiten. Gods

besluiten worden als primaire oorzaak pas voor ons zichtbaar in secundaire oorzaken, waaronder menselijke handelingen. In de vraag naar de verhouding tussen deze oorzaken, tussen Gods soevereiniteit en de menselijke verantwoordelijkheid, geeft Owen ze beiden groot gewicht. Gods soevereiniteit is de basis voor alle genade zoals deze hier op aarde wordt aangetroffen en de enige hoop voor mensen, volken en de wereld. De nadruk legt Owen dan ook vooral op de genadige kant van de soevereiniteit. Toch is er ook de andere kant, namelijk dat God in zijn soevereiniteit volken en mensen de Schrift zelf, of zijn verlichting onthoudt. Voor de mens onder zijn gehoor benadrukt Owen dat zij al met Gods genademiddelen zijn bedeed. Juist daar raakt de menselijke verantwoordelijkheid, Gods soevereiniteit. God vraagt in zijn Woord gehoorzaamheid van de mens daaraan, in de praktijk dient dit tot ijver aan te zetten en vooral te betekenen dat men de toevlucht neemt tot Christus.

Summary.

This study focuses on the theme of regeneration in the writing and preaching of the English Puritan John Owen (1616-1683). Owen searches after a real effectual work of the Holy Spirit on the hearts of men. This work marks the distinction between regenerate and unregenerate people. This work is not to be discerned by the church or the world, because that is impossible. Even more complicated, the Holy Spirit works in the world, according to Owen, by prefatory works, works common to more people than only the elect of God. So in this study, the question is raised about the pastoral concerns regarding the consciences. How is it possible for Christians to know that they are really partakers of this work. Does this distinction that Owen makes, lead to a hopeless subjectivity, an always searching for assurance?

This study tries to answer the question by focussing on, Owens vision on the Holy Spirit, his anthropology and regeneration in Owens *Pneumatologia*. The Holy Spirit in Owens theology is the Spirit who came from the Father and the Son. God decided in his eternal counsel to the salvation of mankind, the Son subjected himself to that counsel and came to the world. He was given the promise of the Holy Spirit, to receive the Spirit after his ascension, and so he did. Christ gave this gift to him, as a gift to the world. The Spirit subjected himself voluntarily to this work he had to do on earth, namely to apply Christ's work effectually to humans. The reason Owen elaborates on this is to show that there is hope for a sinner, hope for a lost world. God's counsel is to save humans and all the persons of the Trinity work together, to realize that counsel. So, if a man wants to be regenerated, he has to lift up his eyes to this counsel and the grace of God therein.

The second point in Owens theology of regeneration is his making clear that mankind needs it. Owen saw in his time a scorn and contempt of the works of the Holy Spirit, because a lot of his contemporaries believed in human ascension to Gods grace. For Owen, this was a vision of human power and a destroying of Gods grace. He saw this vision especially represented in Socinians who denied the Holy Spirit to be a person, and who assured that when a human had changed his way of life on basis of the Gospel, this meant to be regenerated. To this vision Owen provides an anthropology of a human who is totally depraved of any good. There is nothing good left in his mind, his understanding or will, to live a life after God. A human has to become renewed totally by the Holy Spirit, especially in his will.

The third stage in this study is Owens vision on regeneration itself and his vision on prefatory works. As Owen said, a man has to become totally renewed. Now, regeneration is total renewal of life. It is an internal change of mind and will, whereby a man is totally renewed so that he wants to live a life after God. Before he was a stranger to this life, now he is a member of Christ`s mystical body, that is the church. How does the Holy Spirit work this without compelling the will? Because the Holy Spirit changes the will itself, before the will itself can act. Prefatory works thereby are the way whereby God works towards this change in man`s life. These prefatory works are all kind of gifts from God to people, like Holy Scripture and the concern of a human mind regarding spiritual things. It is God who works these gifts and it gives men a high responsibility. He has to use these gifts of God, because normally the Spirit of God works in such a way that they are effective to the end of regeneration. The difficulty with these works is that they are in themselves good, but that a man can refuse them because his will is still unchanged. In this way it is possible for a man to neglect these graces of God and to live his own life.

Owens concern in all this, is to bring people to a rejection of all the false grounds they trust in. A man needs not to trust in himself, but in God and in his work alone. Thereby it is a man`s responsibility not to neglect and refuse the already given graces. They are meant by God to clear the path of all obstacles and so to bring mankind regeneration. Owen wants to be honest to the world, without this regeneration, people are lost forever because of their alienation from God.

These same concerns are found in some sermons Owen held, for high officials of society and for normal church members. God is sovereign in bestowing grace on men, but it is man`s responsibility to act according to these graces. A man does not need to doubt Gods purpose in saving underserving people as himself, he needs to trust in Christ forgiveness and to close in with him.

Literatuur

Boeken:

- Augustinus, *Belijdenissen*, [8^e druk] (Amsterdam: Ambo, 2007).
- J.Barnes (red.), *The Cambridge Companion to Aristotle*, (Cambridge, University Press, 1995)
- William Ward Bass, *The Theology of John Owen*, (Los Angeles, University of Southern California, 1955).
- John Coffey, Paul C.H. Lim (red.), *The Cambridge Companion to Puritanism*, (Cambridge: University Press, 2008).
- D.M.McKim (red.), *The Cambridge Companion to John Calvin*, [3^e druk], (Cambridge, University Press, 2008).
- R.W.de Koeijer, *Geestelijke strijd bij de Puriteinen*, (de Banier, 2010).
- M. Luther, *The Bondage of the Will*, [19^e druk], (Grand Rapids, Fleming H. Revell, 2007)
- R. Muller, *Prolegomena to Theology*, [PRRD1], [2^e druk], (Grand Rapids: Baker Academic, 2006).
- R. Muller, *Holy Scripture*, [PRRD2], [2^e druk], (Grand Rapids: Baker Academic, 2006).
- R. Muller, *The Triunity of God*, [PRRD4], [2^e druk], (Grand Rapids: Baker Academic, 2006).
- J. Owen, *Biblical Theology*, [7^e druk], (Grand Rapids: Soli Deo Gloria Publications, 2009).
- J. Owen, *Meditations on The Glory of Christ*, (Fearn: Christian Heritage Imprint, 2004).
- J. Owen, *Pneumatologia, a discourse concerning the Holy Spirit*, [Works 3], [3^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1977).
- J. Owen, *Sermons*, [Works 8], [2^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1967).
- J. Owen, *Posthumous Sermons*, [Works 9], [2^e druk], (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, 1976).
- W.van 't Spijker, R.Bisschop, W.J op 't Hof (red.), *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 2001).
- C.R. Trueman, C.R. *The Claims of Truth*, (Carlisle: Paternoster Press, 1998).
- Mirjam van Veen, *Calvijn*, (Kampen, Kok, 2006).
- P.de Vries, *Die mij heeft liefgehad*, (Heerenveen, Groen, 1999).
- D.D. Wallace jr, *The life and thought of John Owen to 1660: a study of the significance of Calvinist theology in English puritanism*, (Michigan, University Microfilms, 1965).

Artikelen:

- Daniela Bianchi, Some sources for a History of English Socinianism, *Topoi* 4 (1985), 91-120.
- R.W. de Koeijer, J.Owen over de Heilige Geest (1), *Waarheidsvriend*, (30 Nov. 1995) 773-4.
- R.W. de Koeijer, J.Owen over de Heilige Geest (3), *Waarheidsvriend*, (14 Dec. 1995), 810-1.
- R.W. de Koeijer, Pneumatologia, *Theologia Reformata* 34 (1991), 226-246.
- Sarah Mortimer, re-evaluating Socinianism and Arminianism in Seventeenth-century Europe, *The Historical Journal* 52 (2009), 781-88.
- Gerard Reedy, John Toland and the Anglican Rationalists, *The Harvard Theological Review* 70 (1977), 285-304.
- Ralph V. Turner, The Meaning of Magna Carta since 1215, *History Today* 53 (2003), 29-36.

Websites:

	Geraadpleegd:	Zoektermen/zoekmethode:
Christian Classics Ethereal Library http://www.ccel.org/search/books/Owen	17-05-2011 09-06-2011	John Owen. Benodigde PDF gedownload. Voor zoektermen, zie 'vraagstelling en werkwijze'.
Digibron www.digibron.nl	09-06-2011	John Owen, Heilige Geest, R.W.de Koeijer. In: waarheidvriend (periode 1989-2000)
Stanford Encyclopedia of Philosophy http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/	17-06-2011	Aristotle, psychology.